

vereniging tot herstel van zorg rond dood en rustplaats

de Terebinth Nieuwsbrief

Junij 1993

AGENDA (onder voorbehoud)

1 april t/m 30 september

Tentoonstelling "de Dodenkoets" - Leek

4 juni t/m 19 september

Expositie "Gedenktekens"

- begraafplaats/crematorium Moscowa - Arnhem

- begraafplaats Kranenburg - Zwolle

- begraafplaats Oud Eik en Duinen - Den Haag

8 juni t/m 3 juli

(E)motions; totaaltheater

onderwerp: rouwverwerking (zie rubriek "Nieuws")

28 augustus

Excursie Apeldoorn

18 september (niet op 11 september)

Symposium "Moderne graftekens; aan welke eisen moeten ze voldoen"

Bethlehemkerk in Den Haag

25 september (niet op 18 september)

Excursie Nijmegen

9 oktober

Vergadering Raad van Advies, Terebinthbureau.

6 november

Algemene Ledenvergadering in Utrecht
excursie begraafplaats Soestbergen

COLOFON

De Terebinth Nieuwsbrief
jaargang 7, nummer 3

De Terebinth Nieuwsbrief is een
informatieblad
ten behoeve van de leden van
Vereniging de Terebinth

Redactie:

Roy P. de Beunje, Wessel Meijer, Paola
Pisu en Cees van Raak

Hoofdredactie:

vacature

Opmaak:

Martin Bosker

Redactie- en secretariaatsadres:

Dodeweg 31
3832 RE Leusden

Inleveren kopij voor Nieuwsbrief
jaargang 7, nummer 4 vóór 1 augustus
1993

FOTO VOORKANT

Begraafplaats Terschelling
(Zie ook blz 20)

Het Terebinth-lidmaatschap kost voor personen f1 35 per jaar (voor een familie-lid f1 15 p.jr.). Organisaties betalen f1 100 p.jr. Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd, tenzij schriftelijk bericht van opzegging vóór 1 november is ontvangen.

Inhoud

De Oude Kerkhof te Heeze 2	4
Het praalgraf in de kerk te Midwolde	10
Interview met Jos Ebbers	13
Verslag excursie Doesburg	15
Verslag excursie Amersfoort	16
Verslag excursie Asselt, St Odiliënberg en Roermond	18
Verslag excursie Terschelling	20
Verslag excursie Arnhem	22
Programma nieuwe excursies naar Apeldoorn en Nijmegen	24
Nieuws	25
Boeken, tijdschriften en kranten	30
Verenigingsnieuws	32
Vacatures	36

De Oude Kerkhof te Heeze 2

De middeleeuwse ontstaansgeschiedenis van oude kerkhoven en begraafplaatsen in zuidoost-Brabant

In de Terebinth nieuwsbrief van april 1993 schreef Dhr. P. Hijmans een interessante bijdrage over de geschiedenis van De Oude Kerkhof te Heeze (Noord-Brabant). Hij houdt een warm pleidooi om aan de verwaarlozing van dit belangrijke en oude cultuurmonument een halt toe te roepen. De recente vondst van een aantal graven uit de vroege IJzertijd (700/775 tot 525 voor Chr.) vormt voor Hijmans een aanleiding om te veronderstellen dat bij De Oude Kerkhof gedurende 26 eeuwen gewoond en begraven is. In deze bijdrage wil ik laten zien dat archeologisch onderzoek duidelijk maakt dat aan deze stelling getwijfeld mag worden. Waarschijnlijk is er op de plaats van De Oude Kerkhof pas rond 700 na Chr. een nederzetting ontstaan en in de 11de of de 12de eeuw zal aan deze nederzetting een begraafplaats zijn toegevoegd. Acht eeuwen lang hebben mensen gebruik gemaakt van De Oude Kerkhof om hun doden te begraven.

Geïsoleerde kerken

De Oude Kerkhof bij Heeze is een kleine begraafplaats waar tot 1827 een gotische kapel stond die als parochiekerk diende. Hoewel rond het kerkhof een klein aantal boerderijen staan, moeten we het grootste deel van de Heezer bevolking zoeken in de dorpskom van Heeze en in andere gehuchten die een kerk en een kerkhof ontberen. Soortgelijke kerken die geïsoleerd in het landschap liggen, zijn in zuidoost-Brabant geen zeldzaamheid. Landschappelijk fraai gelegen zijn bijvoorbeeld de oude kerken van Oostelbeers en Nederwetten. Overigens resteren van beide slechts de torens. Vele andere geïsoleerde kerken zijn in de vorige eeuw verdwenen (b.v. Dommelen en Meerveldhoven) of opgeslokt in moderne bebouwing (b.v. Bladel). Van Gogh heeft in een aantal tekeningen en schilderijen het verval van de alleenstaande kerktoren van Nuenen vastgelegd. Op een van zijn schilderijen is te zien hoe materiaal van de toren en de houten grafkruizen van

het kerkhof bij opbod worden verkocht! Zonder voorafgaand archeologisch onderzoek zijn de restanten van de oude Nuenense kerk in de jaren zestig onder een industrieterrein verdwenen. (Wie zich een beeld wil vormen van het voorkomen van deze alleenstaande kerken en kerktorens kan het beste de 'Gemeente Atlas van de Provincie Noordbrabant' van J. Kuyper uit 1865 voor zich nemen. Deze is in een goedkope uitgave bij boekhandel 'De Slegte' te koop).

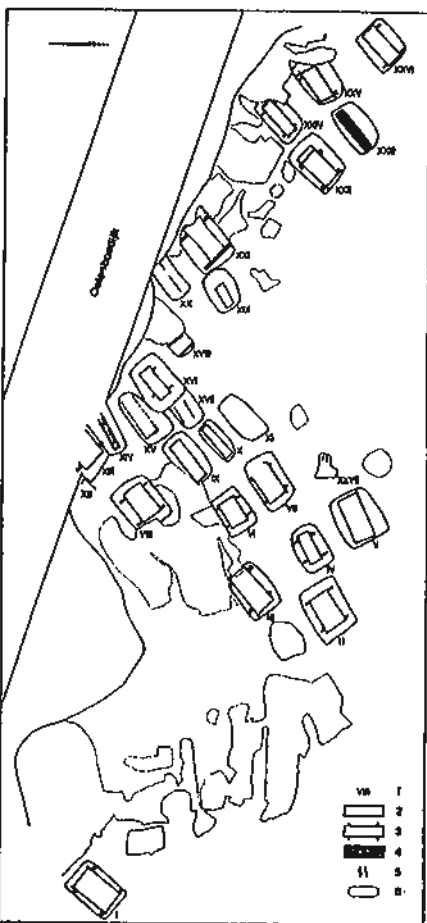
Tot voor kort nam men aan dat deze kerken te midden van de akkers werden gebouwd omdat verschillende dorpen en gehuchten ervan gebruik maakten. Bij archeologisch onderzoek in 1981 van één van deze geïsoleerde kerken, namelijk die van Dommelen (gem. Valkenswaard), bleek echter dat de kerk gebouwd was op een plaats waar in de Middeleeuwen eeuwenlang een belangrijke nederzetting had gelegen. Het idee vatte post dat de geïsoleerde kerken

verwezen naar de 'oorspronkelijke', middeleeuwse plaatsen van bewoning en dat veel van de dorpen en gehuchten zoals we die nu kennen, pas later, d.w.z. na 1200, zijn ontstaan.

Het Kempenproject

De opgravingen te Dommelen maakten deel uit van het zogenaamde

Figuur 1.

'Kempenproject': een samenwerkingsverband van het Archeologische Instituut van de Vrije Universiteit en het Instituut voor Pre- en Protohistorische Archeologie van de Universiteit van Amsterdam. Het project beoogde een beschrijving te geven van de bewoningsgeschiedenis van de Kempen, de streek ten zuidwesten van Eindhoven, in de late IJzertijd, de Romeinse tijd en de Middeleeuwen, d.w.z. in de periode van _ 150 voor Chr. tot _ 1300 na Chr. In de jaren tachtig werden bijvoorbeeld opgravingen uitgevoerd van een Romeinse hereboerderij (een z.g. villa), te Hoogeloon; van een Romeinse nederzetting, te Riethoven, en van verschillende middeleeuwse nederzettingen, te Bergeyk, Bladel en Dommelen. De laatste jaren heeft het onderzoek zich sterk uitgebreid. Ook buiten de Kempen, namelijk in het gebied ten (zuid-)oosten van Eindhoven, wordt nu onderzoek verricht. In Someren en Mierlo werden urnenvelden uit de IJzertijd blootgelegd en in de stadskern van Eindhoven werd een onderzoek ingesteld naar de vroegste geschiedenis van deze stad. In 1989 tenslotte, werd een begin gemaakt met het onderzoek van een aantal laat-Romeinse en middeleeuwse nederzettingen in een groot uitbreidingsplan van de gemeente Geldrop, een buurgemeente van Heeze. Het onderzoek van de genoemde middeleeuwse nederzettingen maakt het mogelijk om een beschrijving te geven van het ontstaan en de vroegste geschiedenis van de oude christelijke begraafplaatsen en de kerkhoven zoals we die kennen van 19de eeuwse kaarten.

Vroeg-middeleeuwse begraafplaatsen

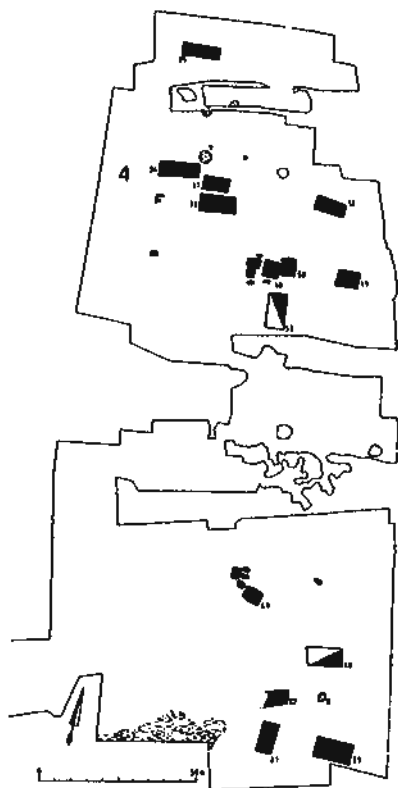
In de nadagen van het Romeinse Rijk, d.w.z. in de vierde en de vijfde eeuw na Chr., hadden Frankische groepen die afkomstig waren uit oost-Nederland, bezit genomen van zuidoost-Brabant, waarschijnlijk met toestemming van de Romeinen. Na verloop van tijd zijn zij naar

zuidelijker streken getrokken en het Brabantse land bleef zo'n honderd jaar onbewoond achter. In de decennia na 550 na Chr. werd dit onbewoonde gebied bevolkt met nieuwe Frankische kolonisten, deze keer afkomstig uit het dal van de Maas.

Over de nederzettingen van deze kolonisten weten we erg weinig. Het is waarschijnlijk dat het slechts zeer kleine gehuchten betrof waar slechts één of twee families woonden. Verondersteld wordt dat in het gebied van de Kempen in de 7de eeuw zo'n 900 mensen woonden. De gehuchten hadden ieder een eigen begraafplaats. De overledene werd meestal in een kist of een houten grafkelder begraven en van grafgiften voorzien. In uitzonderingsgevallen ging men over tot crematie. De begraafplaats kon in de loop van meer dan een eeuw uitgroeien tot een grafveld met 20 à 30 graven (b.v. Veldhoven, zie figuur 1, en Hoogeloon). Er zijn uit de streek ook grotere grafvelden bekend met meer dan 50 graven (Bergeyk en Meerveldhoven). Misschien werden hier mensen uit verschillende gehuchten begraven, maar het is ook mogelijk dat het grafvelden waren van grotere nederzettingen. De genoemde grafvelden uit de Merovingische periode (500-675/700 na Chr.) bleven in gebruik tot in de laatste helft van de 7de eeuw.

Begraven op het eigen erf

Rond 700 na Chr. vonden er in zuidoost-Brabant belangrijke sociale en economische veranderingen plaats. Schriftelijke bronnen wijzen erop dat er grootgrondbezit van een kleine groep van aanzienlijken en een afhankelijke positie van een grote groep van boeren ontstond. De feodale maatschappij kreeg in deze tijd vorm. De oude nederzettingen en begraafplaatsen werden verlaten; de bevolking groeide en concentreerde zich in nieuwe grotere nederzettingen.

Figuur 2.

De veranderingen waren zo diepgaand dat de mensen niet langer gebruik maakten van één grafveld. Men koos ervoor om de familieleden op het eigen erf te begraven! Zie figuur 2. De grafgiften uit de tussen de huizen gesitueerde grafveldjes wijzen erop dat aanzienlijke statusverschillen waren ontstaan tussen de bewoners van de verschillende erven.

Slechts gedurende één of twee generaties werden er mensen op erven begraven. Deze wijze van begraven raakte in onbruik doordat in de decennia na 700 het gebied gekerstend werd en de eerste christelijke begraafplaatsen ontstonden.

Begraven in en bij de kerk

In de eerste helft van de 8ste eeuw werden er in enkele dorpen die al sinds de Merovingische periode een belangrijke rol speelden, houten kerken gebouwd: in Waalre, Bakel en Ruimel en misschien ook in Meerveldhoven en in het ten zuiden van Heeze gelegen Leende. Willibrord zal in de inwijding van deze kerken een belangrijke rol hebben gespeeld. Deze kerken zijn aanvankelijk waarschijnlijk grafkerken (basilicae) voor aanzienlijken; later worden zij kerken (ecclesie) voor de gehele gemeenschap van gelovigen. De grafveldjes op de erven werden opgegeven en de gekerstende bewoners van de verschillende gehuchten en dorpen begroeven hun doden bij de kerken van de nieuwe 'oer'-parochies. Gezien het kleine aantal kerken zullen vele mensen uit de streek een lange gang naar het kerkhof hebben moeten maken.

Sterke groei van het aantal begraafplaatsen in de Volle Middeleeuwen

In de loop van de 8ste en 9de eeuw groeiden de nieuwe dorpen en werden vele woeste gebieden ontgonnen. Her en der verschenen in het landschap geïsoleerde hoeves van afhankelijke boeren die nieuwe grond bewerkten. Om uiteenlopende redenen verdwenen in de eerste helft van de 10de eeuw deze nieuwe hoeves weer en werden de dorpen kleiner. Deze periode van neergang werd echter gevolgd door een fase waarin een indrukwekkende agrarische groei gekoppeld werd aan een belangrijke toename van de bevolking. De ontwikkelingen maakten het voor de verschillende dorpen aantrekkelijk om eigen begraafplaatsen aan te leggen. Later verschenen op deze begraafplaatsen houten kerken en we mogen aannemen dat er binnen de grote, oude parochies vele nieuwe parochies ontstonden (zie figuur 3). Ieder huishouden had vanaf dat moment binnen het bereik van een aantal

kilometers een kerkhof tot haar beschikking.

Rond 1200 deed in het Brabantse gebied een op de nieuwe stedelijke markten georiënteerde economie haar intrede. Er kwam een einde aan de bestaande feodale verhoudingen. De gewijzigde economische verhoudingen worden weerspiegeld in grote veranderingen in de plaats en de omvang van de bestaande dorpen en gehuchten. De dorpen die rond 700 na Chr. waren ontstaan, vaak op de hogere gronden, werden verlaten en opnieuw opgebouwd in lagere, in beekdalen gelegen gebieden. Daarnaast ontstond in de streek de eerste nederzetting met stadsrechten: Eindhoven. In sommige van de nieuwe dorpen verreesen nieuwe kerken en begraafplaatsen; in andere gebeurde dat niet en bleef men (soms tot in de 19de eeuw) gebruik maken van de kerk en het kerkhof van de oude verdwenen nederzetting. In de 14de eeuw, een bloeiperiode, werden veel van de bestaande, alleenstaande houten kerken door stenen gebouwen vervangen.

Terug naar De Oude kerkhof

Het onderzoek van de genoemde middeleeuwse nederzettingen kunnen we gebruiken om ons een idee te vormen van de geschiedenis van De Oude Kerkhof waar uitvoerig archeologisch onderzoek ontbreekt. Waarschijnlijk is ook De Oude Kerkhof rond 700 na Chr. ontstaan als nederzetting. Om verschillende redenen is aan te nemen dat in deze periode de nederzetting van Leende belangrijker was. Men neemt aan dat in Leende in de 8ste eeuw een kerk verreesen is die gebruikt is door mensen uit de verre omtrek, ook door mensen uit de Heezer nederzetting. In de 11de en 12de eeuw zal ook de nederzetting bij De Oude Kerkhof haar eigen begraafplaats gekregen hebben. De door Hijmans genoemde opgravingen uit 1991 hebben graven opgeleverd die ouder zijn

dan de 14de eeuwse bakstenen kapel. Zonder archeologisch onderzoek in het schip is het moeilijk uit te maken of er een houten voorganger heeft gestaan (zoals te Luyksgestel, zie figuur 3) uit de 12de of 13de eeuw. Ook de nederzetting van De Oude Kerkhof zal te maken gehad hebben met de belangrijke ontwikkelingen rond 1200. In die tijd, misschien iets eerder, mogen we het ontstaan van Heeze en de andere gehuchten situeren. Uit onderzoek blijkt dat het hele landschap 'op de schop is gegaan' en dat het nederzettingen zoals we die kennen uit de 19de eeuw, in die tijd in hoofdlijnen zijn ontstaan. Het huidige gehucht De Oude Kerkhof zou dus ook een gehucht kunnen zijn dat in de late Middeleeuwen of de vroeg-moderne tijd is ontstaan rond een 'verlaten' kerk. Zonder archeologische onderzoek is echter de optie van een continue bewoning sinds de 7de eeuw niet uit te sluiten.

Ik geloof niet dat ik het cultuur-historische belang van De Oude Kerkhof in het bovenstaande verhaal heb aangetast. De Oude Kerkhof is weliswaar geen 2600 jaar oud, maar een ouderdom van de

begraafplaats van acht eeuwen is alleszins aanzienlijk. Ik denk dat in het bovenstaande ook twee elementen aan de waarde van De Oude Kerkhof zijn toegevoegd die Hijmans niet noemt. Op de eerste plaats is De Oude Kerkhof een van de weinige voorbeelden van een plaats waar een landschappelijk geïsoleerde kerk (weliswaar afgebroken) niet is opgeslokt door moderne bebouwing. De Oude Kerkhof ligt nog zo geïsoleerd als in de 14de eeuw. Op de tweede plaats ligt onder de akkers rond De Oude Kerkhof een nederzetting uit de Vroege en Volle Middeleeuwen: een zeer waardevol archeologisch monument, onaangetast, maar ook onbeschermd. Tenslotte wil ik opmerken dat de vele verlaten kerkhof-terreinen een plaats zouden moeten krijgen in de inventarisatieprojecten die de Terebinth op gang wil brengen.

Jos BAZELMANS

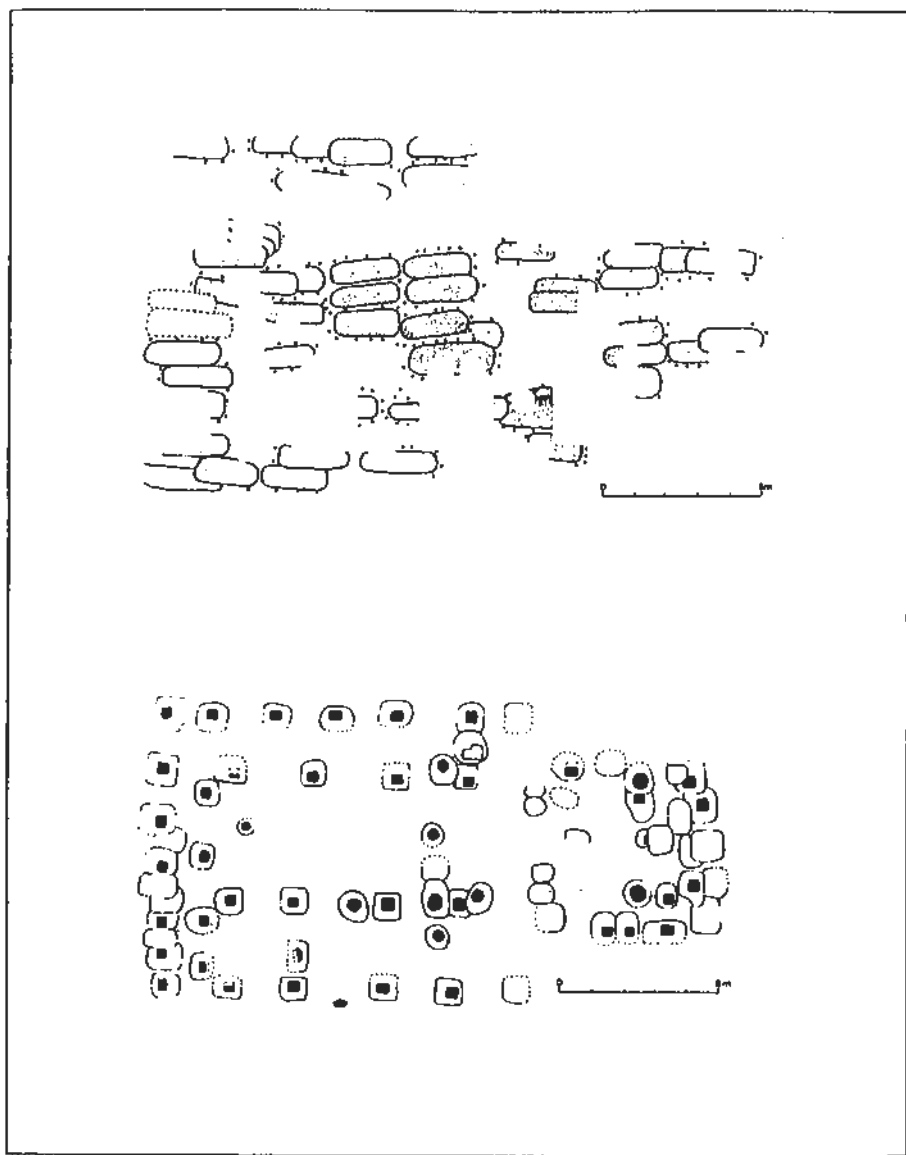
(Instituut voor Pre- en Protohistorische Archeologie Albert Egges van Giffen, Universiteit van Amsterdam; Corr. adres: Korte Langestraat 103, 2312 XD Leiden).

(Bij het schrijven van deze bijdrage is gebruik gemaakt van: A. Verhoeven & F. Theuws, 1989: Het Kempenproject 3. De middeleeuwen centraal, Waalre, Stichting Brabants Heem; J. Bazelmans & F. Theuws, 1990: Tussen Zes gehuchten. De laat-Romeinse en middeleeuwse bewoning van Geldrop-'t Zand, Amsterdam; F. Theuws, 1991, Landed property and manorial organisation in Northern Austrasia: some considerations and a case study, in Images of the Past. Studies on Ancient Societies in North-Western Europe, Amsterdam, Instituut voor Pre- en Protohistorie; en de bij de afbeeldingen genoemde titels).

Figuur 1. Het Merovingische grafveld van Veldhoven, Noord-Brabant (6de en 7de eeuw na Chr.). Uit: W.J.H. Verwers, 1973: A Merovingian Cemetery in Veldhoven, Province of North Brabant, in Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 23. Schaal: de afgebeelde opgraving meet $\pm$ 45 bij 20 meter.

Figuur 2. Een geschematiseerde afbeelding van de laat-Merovingische (680-720 na Chr.) nederzetting van Dommelen (gem. Valkenswaard, Noord-Brabant). In grijs, de boerderijen en andere bijgebouwen; in zwart, de op de boerenerven gelegen lijkbegraafingen. Uit: F. Theuws, 1988: De Archeologie van de Periferie, Proefschrift Amsterdam. Schaal: de afgebeelde opgraving meet ong. 225 bij 100 meter.

Figuur 3. De plattegrond van het oudste grafveld te Luyksgestel (Noord-Brabant) en de later op die plaats gebouwde houten kapel uit de 12de of 13de eeuw. Uit: A. Verhoeven & F. Theuws, 1989: Het Kempenproject 3. De middeleeuwen centraal, Waalre. Schaal: zie schaalstok.

Het praalgraf in de kerk te Midwolde

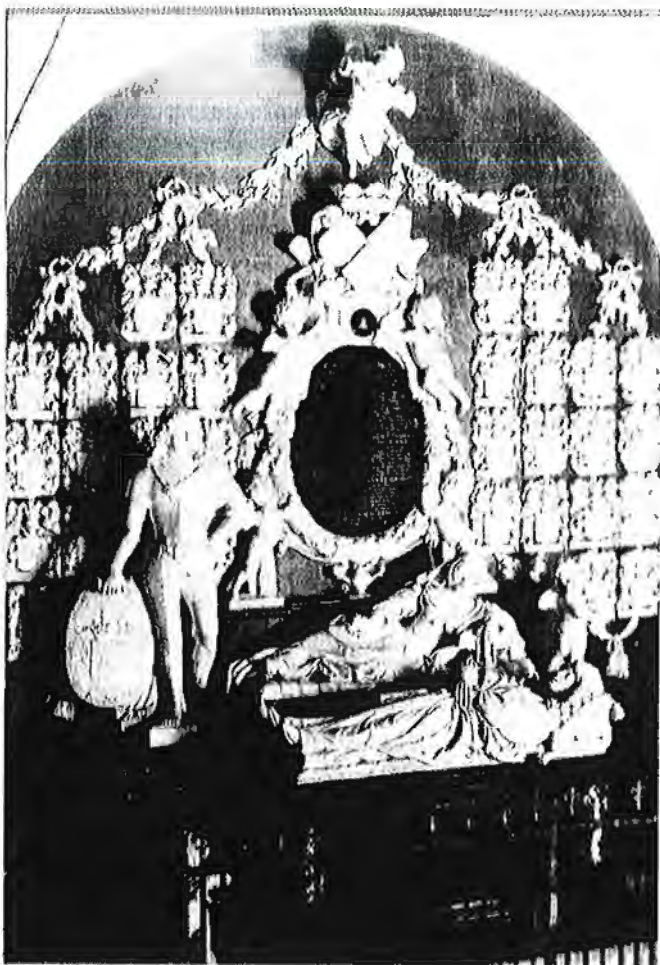
Op 30 april besloten we eens een kijkje te gaan nemen bij het Rijtuigenmuseum in Leek, waar de tentoonstelling de Dodenkoets te bezichtigen is. Het was mooi weer en we wandelden wat in de omgeving van Landgoed het Nienoord. Natuurlijk kon het niet uitblijven; onderweg kwamen we een kerkhof tegen. We waren verzeild geraakt bij de kerk te Midwolde. In de kerk maakten we kennis met Mevrouw van Essen, de eigenaresse van het tegenovergelegen theehuis, die juist een rondleiding aan het houden was in de kerk. Dit deed zij aan de hand van van een boekje dat in 1980 geschreven is door R. Heijs (oud-hoofd der school te Midwolde). We raakten in gesprek en mevrouw Van Essen beloofde een kopie van het boekje op te sturen naar het Terebinthbureau en aldus geschiedde. Over het te bezichtigen praalgraf en rouwborden vindt u hieronder een uittreksel. Wanneer een groep graag een rondleiding wil meemaken in de kerk, kan er contact opgenomen worden met Mevrouw Nienhuis waarvan het telefoonnummer bekend is bij het Terebinthbureau.

Het praalgraf in de kerk te Midwolde

Als u naar de beeldengroep kijkt (zie foto), ziet u een liggende vrouwenfiguur. Dat is Anna van Ewsum, de laatste telg van dat geslacht. Ze is op 17-jarige leeftijd uitgehuwelijkt aan een Oostfriese baron, Carel Heronymus von Inn- und Knipphausen. Carel was een broer van Anna's stiefvader. Ze zijn ruim zeven jaar getrouwd geweest en hebben, zo wordt verteld, ook zeven kinderen gehad, die niet levensvatbaar bleken te zijn. Ze zijn alle in hun prille jeugd overleden. Ter herinnering hieraan ziet u zeven engeltjes. Haar man is reeds op 31-jarige leeftijd in 1664 overleden. En toen ook hij was bijgezet in de grafkelder wilde Anna voor haar man en zeven kinderen een mooi grafmonument. En omdat ze nogal kunstzinnig was en niet op geld keek, vroeg ze onze beroemde beeldhouwer Rombout Verhulst dit voor haar te maken. Op de voorgrond ligt haar overleden man opgebaard op een gevlochten stromatras. Op de foto is het misschien niet te zien, maar het gezicht van de dode, zijn gesloten ogen en zijn handen zijn volkomen natuurgetrouw weergegeven. Ook het beeld van Anna is mooi. Let maar eens op de knoop in de doek voor haar borst of hoe zo'n arm uit

de mouw van haar japon komt. Als u er dan bij bedenkt, dat dit alles uit het harde marmer gekapt moest worden, dan krijgt u wel respect voor de grote kunstenaar die Rombout was. Deze beelden worden wel beschouwd als zijnde de mooiste van ons land.

Rombout legde ook graag symboliek in zijn werk, zoals in die dagen de gewoonte was. De uitgespreide open hand van Anna beduidt berusting, overgave. Haar elleboog rust op de bijbel, wat betekent, dat het geloof haar steun geeft. De hand heeft ze op een zandloper met vleugels. De tijd gaat snel, het leven is maar kort. En als u goed kijkt, zijn die vleugels ook nog ongelijk. De een is van een vogel, de ander van een vleermuis. Een vogel vliegt bij dag, symbool van de mooie kant van het leven. De vleermuis vliegt bij nacht, de donkere kant van het leven. Rechts van Anna ziet u een engeltje, dat het leven voorstelt, dat triomfeert over de dood. Vandaar dat het met zijn voet op een schedel staat. In zijn hand draagt het engeltje een spiegel, het zinnebeeld van het leven. Aan de andere kant van Anna stond vroeger net zo'n beeldje, dat de dood symboliseerde. Een engeltje, aangevallen door een giftige slang, in zijn hand een

uitgebluste toorts.

Een half jaar na de dood van haar eerste man is Anna hertrouwd met een achterneef van Carel Heyronimus, namelijk graaf Georg Wilhelm van Inn-und Kniphausen. Zij hebben samen nog drie kinderen gehad, waarvan weer twee jong overleden zijn. Uiteindelijk heeft Anna een zoon overgehouden, namelijk Karel Ferdinand.

Ook haar tweede man heeft ze nog overleefd en toen die bijgezet was (1709) in de grafkelder, heeft Anna voor hem het staande beeld laten maken. Rombout was toen echter al

dood, vandaar dat dat beeld gemaakt is door Bartholomeus Eggers, die in zijn tijd weer even beroemd was als Rombout, maar de tedere beitel van deze miste. Toen nu het grote staande beeld geplaatst werd, moest het kleine doodsengeltje van zijn plaats af. Dit is toen uit de kerk weggeraakt en na veel omzwervingen uiteindelijk terecht gekomen in het museum van oudheden in Groningen. Daar is het nu nog. Het beeldje dat u op de foto ziet is slechts een gipsafgietsel. Rombout heeft een vijftal jaren aan het kunstwerk besteed en heeft er 3000 rijksdaalders

voor ontvangen. Dat zou in 1980 overeen komen met een waarde van circa 1,5 miljoen gulden.

Aan de wand ziet u vervolgens een groot schild, waarop met vergulde letters de titels en functies van Anna's echtgenoot vermeld staan. Dit schild is omringd met een lauwerkrans, gedragen door vier engeltjes. Bovenaan ziet u een engeltje, de zogenaamde Faam, die als 't ware de lof trompettert van de gestorvene. Onder de krans ziet u de levenslamp, die door de dood wordt uitgeblazen. Onder de Faam zijn drie wapens, de middelste van Anna, met aan weerskanten die van haar beide mannen. Op het kleine zwarte rondje staat: *Via lethi, via vitae*, wat betekent: de weg des doods is de weg des levens. Rechts aan de wand ziet u de wapens of kwartieren van Anna's voorgeslacht, links die van haar man.

's Zondag zat de familie in de zogenaamde herenbank (1660). Beneden zat hun personeel. De gekleurde wapens zijn dezelfde als van het monument. Ze werden op hoog bevel in de Franse tijd overgeverfd. Alle zichtbare kentekenen van heerschappij moesten toen verwijderd worden. Bij een restauratie in 1912 ontdekte opzichter De Groot de warme kleuren onder de verflaag. Het heeft echter tot 1938 geduurd, voor schilder Altinck uit Groningen de wapens in al hun glorie kon restaureren, dank zij geldelijke steun van de hervormde Zusterkring uit Leek en de Provinciale Archeologische Commissie. In 't midden ziet u de beide hoofdwapens, namelijk die van de Van Ewsums en de Von Inn-und Kniphausens. Aan weerskanten wapens van de wederzijdse voorouders. Het is weer een heraldisch kunstwerkje geworden.

Rouwborden

Wanneer een van de adellijke familie was gestorven werd zijn wapen eerst boven de poort van het kasteel gehangen, daarna in de begrafenistoet meegedragen en na de bijzetting als rouwbord in de kerk opgehangen. Zo ook hier.

Het oudste bord is het kleine dat te vinden is aan de zuidmuur. Het draagt het jaartal 1639 en is van Anna's grootvader, Caspar van Ewsum. Aan de noordwand is net zo'n klein wapen te zien met als jaartal 1643. Het is van Anna's vader, Willem van Ewsum. Anna was drie jaar toen deze overleed. na 1643 worden de wapens steeds forser en vorstellijker. Aan de noordwand vindt u van rechts naar links eerst het wapen van Karel Hyronimus. Op dat wapen staat boven: C.H.V.V.I.E.K., wat betekent Carel Hyronimus vrijheer van Inn- en Kniphuysen. aan de onderkant staat Natus (geboren) en Denatus (gestorven) met het jaartal en datum erachter.

Helemaal barok is het tweede wapen. Het is van Georg Wilhelm. Het woord "objijt" betekent "overleden" met daarbij het jaartal weer in Romeinse cijfers. Tenslotte ziet u aan de noordmuur nog Anna's wapen. Opgemerkt dient hierbij nog, dat een ovaal wapen van een vrouw en een vierkant wapen van een man was: rond is het vrouwelijke, vierkant het mannelijke.

Anna's wapen is omringd met zwarte-witte ringen. Die heten liefdesknopen en betekenen, dat Anna weduwe was toen ze overleed. Verder hangen in de kerk nog wapens van Karel Ferdinand, Anna's zoon (jaartal 1718) en van zijn vrouw Françoise Soete de Lack de Villiers (weer in de ovale vorm).

Bij de preekstoel vindt u het rouwbord van Jan Karel Ferdinand (Sue XX = overleden op 20-jarige leeftijd). Hij was een achterkleinzoon van Anna en Georg Wilhelm, een zoon van Karel Ferdinands dochter Charlotte Meuritia, die gehuwd was met Schelto Jan, de Ulrumse tak van de Von Inn- und Kniphausens.

In het koor van de kerk hangen ook nog eens twee rouwborden. Aan de zuidwand dat van Willem, baron van Inn- und Kniphausen. Hij was een oom van Jan Karel Ferdinand en diens erfgenaam. Aan de noordwand vindt u nog het rouwbord van Josine Geertruida gestorven in 1729, een dochter van Karel Ferdinand, kleindochter van Anna en Georg Wilhelm.

INTERVIEW

Naar aanleiding van een TV-documentaire over rouwverwerking tegen Peter de Weert en Paola Pisu op een zonnige dag naar Amstelveen om daar de heer Jos Ebbers, onder andere werkzaam bij het RIAG Zuid/Nieuw West in Amsterdam en bij het Centrum voor Psychotrauma in Utrecht, te interviewen. In de onderstaande tekst willen we een samenvatting geven van hetgeen de heer Ebbers ons vertelde.

VERBOD

De één laat de kleren van de overledene nog jarenlang in de kast hangen. De ander blijft dekken voor twee personen, ofschoon de overzijde van de tafel altijd leeg blijft. De derde ziet zijn dierbare overledene nog geregeld over straat lopen of achter een raampje van een voorbijrijdende bus zitten.

'En hoeveel mensen praten thuis niet tegen een overledene? Talloze, maar de meesten doen het stiekem. Er rust een verbod op, het wordt raar gevonden.' Ten onrechte, vindt de heer Ebbers 'Mensen worden voor gek versleten omdat ze afwijkend gedrag vertonen. Maar als je dan kijkt waarom ze dat gedrag vertonen, dan merk je dat ze vaak normaal reageren op een abnormale ervaring.'

De geïnterviewde is een van de weinige therapeuten in Nederland die door het geven van rouwtherapie de gestagneerde verwerking van verdriet bij mensen weer op gang tracht te brengen. 'Onverwerkte rouw komt relatief steeds vaker voor,' weet hij. Verdriet wordt doodgezwegen, weggedrukt, verstopt in een nis van het hart. Maar daarmee is de kous alferminst af. 'Je ziet het steeds weer: toen hij onder de grond lag, kwamen voor die ander de problemen boven.'

OPGEOFFERD

Onverwerkte rouw kent talloze vormen. Het niet goed afscheid hebben genomen van een overledene is slechts een variant. Een scheiding kan evengoed onverwerkte rouw veroorzaken; een kind dat jarenlang diens ziekelijke ouders heeft verzorgd en daar een groot deel van de jeugd aan heeft opgeofferd, kan op latere leeftijd de gevolgen van die belasting ondervinden. 'Je ziet ook wel eens dat iemand heel lelijk doet tegen zijn schoonouders, omdat zijn eigen ouders zijn overleden,' vertelt de arts. 'Het is een kwestie van heel goed luisteren naar wat men zegt.'

Want de klachten waarmee mensen een arts raadplegen betreffen zelden of nooit het opgekropte verdriet waarmee ze rondlopen, is zijn ervaring. 'Ze hebben slaapproblemen, concentratiestoornissen, een pijnkje. Aan onverwerkte rouw wordt nooit gedacht. Dan ga je met zo iemand praten. Je vraagt hem bijvoorbeeld: 'Sinds wanneer heeft u last van slaapproblemen?' 'Sinds mijn vrouw is gestorven,' luidt het antwoord. Op dat moment gaat bij mij een lichtje op. Dit is natuurlijk een sterk versimpeld voorbeeld. In werkelijkheid moet je zo iemand helemaal uit elkaar plukken alvorens je een diagnose onverwerkte rouw kunt stellen.'

EMOTIES

Wordt echter een geval van onverwerkte rouw geconstateerd en zijn de problemen van de 'patient' in kaart gebracht, dan wordt er in tien tot zestien sessies geprobeerd om de jarenlang onderdrukte emoties naar boven te halen en bespreekbaar te maken.

'Bij deze mensen zie je een fobie voor herinneringen: het verdriet moet eronder worden gehouden, koste wat het kost. En daar speelt de therapie op in. Waar het om gaat is dat het rouwproces, dat is gestopt, weer in gang wordt gezet. Dat moet de werking van het domino-effect hebben. Onverwerkte rouw beïnvloedt het hele gedrag. Zet je die trein weer in beweging, dan kan dat effect hebben op iemands hele doen en laten.'

GECONFRONTEERD

Het schrijven van een brief aan een dode is daarin niet vreemd. Er wordt geluisterd naar de muziek waarvan hij of zij hield en plekken waar de overledene graag komen mocht worden bezocht, opdat de nabestaande telkens wordt geconfronteerd met het verlies. 'Daarom laat ik mensen ook weer naar foto's kijken,' licht hij toe. 'Een foto is in feite niks meer dan een levenloos stukje papier. Maar het beeld wekt herinneringen op. Daar gaat het om. Je kunt het vergelijken met een graf. Het heeft geen enkele zin om iemands graf te bezoeken. Degene die daar ligt, merkt er niets van. Maar voor de bezoeker is het iets tastbaars, iets troostrijks. Het zijn allemaal symbolen die bepaalde emoties oproepen. Daar werk je als therapeut mee.'

ABSURD

Het is vooral aan onze cultuur te wijten dat onverwerkte rouw steeds vaker voorkomt. 'Ik werd eens opgebeld door een vrouw uit de Verenigde Staten met de vraag of ze in therapie kon. Wat bleek? Haar man was drie dagen daarvoor overleden en ze was er nog niet overheen. Het klinkt bijna karikaturaal, zo absurd is het, maar dat is in hun cultuur vastgelegd.'

In Nederland is naar zijn oordeel de situatie echter niet veel beter, minder extreem mis-schien. 'In de CAO staan voor het verwerken van iemands overlijden vier dagen. Daarna ben je ziek,' klinkt het een tikkeltje grimmig. 'Een Turkse man, van wie een familielid in zijn vaderland was overleden, bleef twee maand van zijn werk weg. Die man kwam terug naar Nederland en kreeg prompt ruzie met zijn werkgever. Maar hij was zich van geen schuld bewust. In Turkije is twee maanden rouw een normale gang van zaken.'

BEKOMMEREN

Nederland kan daar nog een voorbeeld aan nemen, vindt hij. De CAO bijstellen ten gunste van rouwverwerking, zal voorlopig echter wel een utopie blijven. Maar helemaal hopeloos is het niet, mits de Nederlander zich wat meer om het afscheid van een overledene bekommerde, in plaats van de dood angstvallig weg te duwen achter de klapdeuren van de begrafenisondernemingen.

'Rouw is niets voor niets uitgevonden,' stelt de heer Ebbens. 'Het inhuren van klaag-vrouwen zoals vroeger veel gedaan werd en in andere landen ook nog veel gebeurt, is niet zonder reden. Die jammeren erop los, daar zijn ze goed in. Dat roept een bepaalde sfeer op, waarin het makkelijker wordt om toe te geven aan het verdriet en het te verwerken. Ik zeg niet dat in Nederland mensen hun doden zelf moeten gaan afleggen. De sfeer waarin het afscheid nemen plaatsvindt, zou echter heel anders kunnen. Het hoeft zich niet te beperken tot een half uurtje staan in een aula.'

Excursie Doesburg 3 oktober 1992

Onder leiding van de heer Petersen, streekarchivaris, bezochten wij twee begraafplaatsen in Doesburg. Doesburg heeft momenteel 10.000 inwoners. Ten tijde van het ontstaan van de begraafplaatsen waren dat er maar 3000. De stad maakte in de 13e en 14e eeuw deel uit van het Hanzeverbond wat rijkdom en welvaart met zich meebracht. De IJssel verzandde echter en de streek raakte verzeild in oorlog en godsdienststrubbelingen. In de 17e eeuw werden de vestigingswerken gebouwd en tot 1945 is Doesburg een garnizoensstad. De Algemene begraafplaats van deze oude bolwerken is vrij verwaarloosd. De gemeente heeft echter plannen om op korte termijn actie te ondernemen en een werkgroep op te richten.

De Algemene Begraafplaats

Bij de ingang staat een poortgebouw die overeenkomsten vertoont met die van de Algemene Begraafplaats te Zeist. Het oudste deel is in een ovaal aangelegd. Bij betreding van het oude gedeelte valt het oog direct op een prachtig marmeren grafmonument van de Doesburgse steenhouwer Leverman. Het is een graf uit 1871 van onder andere de Gijselaar, en bestaat uit een geplooid marmeren plaat vol met symbolen. Zo zien we een slak, vlinder, een engel met bazuin, een duif, een verwijzing naar een bijbeltekst, een oog, het zwaard des oordeels, een vinger en de opstanding. Het graf is omgeven door een prachtig gesmeed hek met eikebladeren.

Verder zien we de gietijzeren zerk van de stadscorrespondant, een urn van chamotte (het voetstuk is al uiteen aan het vallen). Op dit oudste gedeelte staat een schitterende monumentale beuk. Voor een eerste uitbreiding heeft men de gracht om de begraafplaats gedempt en is het lijkenhuisje verdwenen. Deze eerste uitbreiding is een cirkel met ook weer een bruine beuk in het midden. De tweede uitbreiding van circa 1930 is er jammer genoeg recht toe recht aan tegenaan geplakt en ingericht volgens het "letterbak-principe": rechte paden, hagen en rijen, graven achter elkaar. Hier steekt de sfeer en charme van het oude gedeelte met enkele monumentale bomen sterk af (in positieve zin). De begraafplaats was oorspronkelijk omgeven door een singel van eiken. Enkele zijn er al gekapt en de esdoorn dreigt het over te nemen.

De Rooms-katholieke Begraafplaats

Na de Algemene bezochten we de RK begraafplaats van Doesburg. Omgeven door gedeeltelijk een muur, gedeeltelijk een fraaie beukenhaag, gedeeltelijk een coniferen haag, wordt de bezoeker bij binnenkomst verrast door een lindenberceau: een loofgang ofwel een hekwerk waarover (oorspronkelijk) de linden waren gegroeid waardoor een tunnel-effect werd bereikt. Helaas heeft de berceau schade opgelopen door een te rigoureuze snoeibeurt. Hierin zou de vereniging ook een duidelijke rol kunnen spelen: adviseren op het gebied van onderhoud en beheer, zodat dit soort zaken door een enkel telefoontje voorkomen kunnen worden.

De begraafplaats heeft verder vrijwel geen bomen. Het oudste deel bestaat uit gras met enkele gietijzeren en hardstenen kruisen met prachtige korstmossen. Het nieuwste gedeelte heeft ook weer de karakteristieke kruisen en zerken, maar vrijwel geen begroeiing. De graven liggen/staan in aangeharkt zand. Een verrassing is de karnis uit 1952 die nog in goed onderhoud staat is. De begraafplaats wordt door vrijwilligers onderhouden. Het is aanbevelenswaardig dat de gemeente in haar activiteiten rondom de Algemene Begraafplaats ook eens een blik werpt op deze karakteristieke RK Begraafplaats en dan met name de beplanting.

ADA WILLE

BEGRAAFPLAATS IN LENTETOOI

EXCURSIE RUSTHOF IN AMERSFOORT

Hoewel nog fris verleende een luchtig lentezonnetje zijn medewerking aan de excursie op zaterdag 3 april, waaraan zo'n 55 mensen deelnamen, onder de immer bezielde leiding van Wim Vlaanderen. Op het program stond 'Amersfoort', waar we 's morgens om half elf op begraafplaats Rusthof met koffie verwelkomd werden, de plek - het zal u allen bekend zijn - waar onze eigen Terebinth een onderkomen heeft gevonden. Maar daarover verderop meer. Na een woord van welkom door José Bionda, beheerder van begraafplaats 'Rusthof', vertrokken we voor onze eerste excursie: de Algemene Begraafplaats aan de Soesterweg.

Deze werd aangelegd naar een ontwerp in Engelse landschapsstijl door de amersfoortse tuinarchitect Hartogh Heys van Zouteveel, en in 1895 uitbesteed voor een bedrag van twaalfduizend gulden. De grond (ruim 2_ ha.) had de gemeente tweeduizend gulden gekost. Deze begraafplaats was de opvolger van de volgeraakte dodenakker 'Achter Davidshof' die in 1829 in gebruik was genomen. En nadat deze op zijn beurt vol raakte, werd 'Rusthof' in gebruik genomen. Op de begraafplaats aan de Soesterweg vinden nog slechts bijzettingen plaats. Dat zijn er enkele per jaar. Nieuwe graven worden niet meer uitgegeven.

De toegang wordt gevormd door een fraaie in neogotische stijl vervaardigde poort, die aan de rechterzijde geflankeerd wordt door een dienstwoning en aan de linkerzijde door een wachtkamer en een dienstruimte. Het geheel is door de toenmalige gemeente-architect W.H. Kam ontworpen.

Ongetwijfeld is de begraafplaats een monument. Dat is ook de mening van het Bureau Monumentenzorg. Of hij ook (al) deze status heeft, is mij uit de veelheid van informatie niet bijgebleven. Evenmin is veel blijven hangen over de variatie aan steensoorten. Bekende Nederlanders hoef je aan de Soesterweg niet te zoeken. Een bekende Amersfoorter is de veldprediker Jacobus Meiners, die in 14-18 in de Vierde Divisie diende. Opyallend zijn de fraai opgetuigde graven van de bewoners van het woonwagenkamp, die er een eigen hoek hebben. Ook werd even aandacht besteed aan een rijtje buitenlandse militaire graven, van wie niemand de herkomst meer weet! Bosanemonen, blauwe klokjes (scilla, volgens Ada Wille, en die kan het weten) en vooral de lelietjes van dalen droegen tot de lentesfeer bij.

Vervolgens keerden we naar 'Rusthof' terug, waar zich de rest van de dag zich zou afspelen. In de middagpauze stelde voorzitter Hennie Siebelt de vrijwilligers voor die voor de bemanning van het Terebinth-bureau zorgen: Wessel Meijer, Peter Hendriks en Cees van Raak. Driewerf hulde!

Vervolgens gaf de heer Bijsmans, hoofd afdeling binnenland en voorlichting van de oorlogsgravenstichting en tevens lid van de Raad van Advies van de Terebinth, een korte uiteenzetting over de oorlogsgraven. Wie hierover meer informatie wil, raad ik aan te bellen met het kantoor aan het Bankplein 5, 2508 CR Den Haag, telefoon 070-541300. Enige relevante feiten:

- de stichting onderhoudt zeventuizend geallieerde graven in Nederland;
- de stichting beheert twee erevelden in Nederland, nl. het Militair Ereveld Grebbeberg en het Ereveld Loenen (op de Veluwe);

- daarnaast heeft de stichting de zorg voor ruim negenduizend graven van oorlogsslachtoffers, zowel civiel als militair, die in het hele land begraven liggen. In vele gemeenten ziet een 'consul' toe op het onderhoud ervan. De stichting zelf houdt ook toezicht. Ze beschikt over een eigen onderhoudsdienst;
- daarnaast zijn er in totaal zo'n zestig landen waar slachtoffers van Nederlandse origine begraven zijn, waaronder met name drieduizend in Birma, vijftienduizend op Java en vele honderden in Mauthausen;
- de stichting houdt een register bij van de honderdvijftienduizend slachtoffers zonder stoffelijke resten;
- als begraafplaatsen dreigen te verdwijnen zorgt de stichting ervoor dat de oorlogsslachtoffers -indien ze tot een beschermde categorie behoren- worden overgeplaatst. 'Rusthof' kent een apart gedeelte voor omgekomen Russische militairen, dus volop reden om eens stil te staan bij dit aspect.

Tijdens de rondleiding kregen we een helder exposé over de Oorlogsgravenstichting. Na dit verhaal van de heer Bijsmans gaf de heer Sikkel, de architect van de projectgroep die de renovatie van 'Rustoord' voorbereidt, een toelichting op de plannen die door de groep ontworpen zijn (maar nog niet goedgekeurd door de Gemeenteraad, zoals hij met nadruk naar voren bracht).

Een goede inleiding op de historie van de begraafplaats vindt men in het februari-nummer van de Nieuwsbrief, geschreven door de heer A. van Gent, die me aanvullend materiaal toestuurde, waarvoor dank. Het is niet alleen een boeiend stuk lokale geschiedenis, maar biedt ook inzicht in de wijze van denken over begraafplaatsen in die tijd, en met name van de ontwerper, de parkarchitect Hugo Poortman uit Diepenheim. De begraafplaats opende op 16 maart 1923. De heer Sikkel roemde het heldere en doordachte ontwerp van Poortman, die als basisvorm het Griekse kruis aanhield. Helaas is daarvan bij de 'restauratie' rond 1960 veel verloren gegaan. Toen echter het bureau waaraan de heer Sikkel verbonden is, de opdracht kreeg tot het ontwerpen van een crematorium dat bij de begraafplaats moest passen ('een bos waarin begraven wordt'), besloot men om het oorspronkelijke plan erbij te halen. Aan de anomalie van de snelweg voor de deur, waaraan nota bene de gehele toegangsweg werd opgeofferd, valt weinig meer te veranderen. Niettemin biedt het ontwerp kans de oorspronkelijke, ook landschappelijk uitgedachte, opzet weer te realiseren. Een warm applaus onderstreepte de dank van het aandachtige publiek voor de met vele dia's toegelichte uiteenzetting.

De rondleiding nadien bood een goed overzicht van de wijze waarop de begraafplaats is aangelegd en hoe hij gebruikt wordt. Hierbij kwam vooral de grafcultuur aan bod. En natuurlijk wilde iedereen het graf van Gerrit Achterberg zien. Er is een interessante variatie aan monumenten, zowel qua materiaal als qua verbeelding. Tenslotte was het tijd voor het ceremoniële deel van de dag: de presentatie van de door 'Rusthof' (lees: gemeente Amersfoort) aan Vereniging De Terebinth ter beschikking gestelde ruimten. Zelf vond ik het prettig dat de opening niet te plechtstatig was. Dat voorzitter Hennie Siebelt sprak van een 'historische dag' was zeer terecht en moet hier dus worden gememoreerd. Voor de afsluiting was in een hapje en een drankje voorzien. Hiervan heeft uw verslaggever ernstig gebruik gemaakt. Een zinvolle dag. Voor mij en voor de samenleving.

CHRIST DOORAKKERS
mei 1993

Excursie Asselt/St. Odiliënberg en Roermond, zaterdag 17 april 1993

Asselt

Vanuit een Koningshoeve ("palts") van Karel de Grote is hier Roermond ontstaan. We bezochten de etagebegravingplaats gelegen rondom het kleine zogenaamde Rozenkerkje. Het is een begravingplaatsje met twee niveaus. Alleen op het hoogste niveau staan nog grafstenen. Opvallend is het beeldje boven de ingang van het kerkje. Hier zien we een onthoofde bisschop die zijn hoofd in zijn hand houdt; de legende vertelt dat hij na zijn onthoofding zijn hoofd oppakte en naar zijn graf liep.

St. Odiliënberg

Hier staat de Mariakapel, de oudste van Nederland. De kapel is gebouwd rond het jaar 1000; daaromheen is een kleine begravingplaats ontstaan. De beroemde glazenier Joep Nicolas is er begraven. Hij heeft de ramen in het Rozenkerkje van Asselt gemaakt. Naast de kapel staat een basiliek uit de 12e eeuw. Ook hier is Romeins bouwmetaal verwerkt. Direct tegen de muur (de duurste plek van de basiliek) zijn er de graven van de jonkvrouwen Pollard. Naast een deur van de basiliek is een grafsteen verticaal ingemetseld. Het betreft een priestergraf. Een steen met afbeeldingen van Minerva en (waarschijnlijk) Apollo is als hoeksteen gebruikt in de Mariakapel.

De begravingplaats kent ook een hoek met graven van de zusters van de Orde van het Heilige Graf. Deze graven hebben een dubbel kruis: het Lotharingse kruis.

Onderweg zien we het prachtige landschap met het meanderende riviertje de Roer. Roermond is ontstaan op een natuurlijke heuvel langs de Roer: "Rurae Mundae", een versterkte plaats aan de Roer.

Nabij Kapel in 't Zand

Het middagprogramma bestond in hoofdzaak uit een bezoek aan de begravingplaats "Nabij Kapel in 't Zand". In de 15e en 16e eeuw werd er vermoedelijk al begraven, aangezien dichtbij een executieplaats lag die vrij intensief gebruikt werd. In de archieven wordt onder andere het verbranden van 64 heksten in één jaar vermeldt...

In 1795 wordt de Franse wet van toepassing waarbij het verboden was om in een kerk te begraven. De oudst bekende graven zijn van 1785. Officieel werd de begravingplaats in 1852 geopend, aangelegd naar een voorbeeld in Luik met een brede laan en met een symmetrische indeling. Oorspronkelijk lag de begravingplaats buiten de stad. Pas in het begin van deze eeuw ontstond er bebouwing rond de begravingplaats. Na de tweede wereldoorlog werd er een nieuwe begravingplaats aangelegd: "Tussen de Bergen". Hier liggen alleen familiegraven met eeuwig durend grafrecht; voor de rest vinden er weinig begravingen plaats.

Wereldberoemd inmiddels is het "graf met de handjes" van Jonkvrouwe Van Aefferden (1820-1888) en kolonel van Gorkum (1809-1880). De kolonel had drie dingen tegen: hij was niet van adel, hij had geen geld en was protestant. Niet dit laatste was het ergste, maar dat hij voor zijn geld moest werken was voor de schoonfamilie onaanvaardbaar. De Jonkvrouwe trok zich er echter niets van aan en zij trouwden. Hij overleed het eerst, en werd op het protestantse deel begraven, achter de muur die beide delen scheidt. Zijzelf wilde niet begraven worden in het graf van haar eigen familie, maar op een plaats tegenover het graf van haar man, gescheiden door een muur. Als teken van eeuwige verbindtenis heeft zij vanuit de grafmonumenten een vrouwe- en mannenhand elkaar laten vasthouden. Waarschijnlijk heeft zij met dit bijzondere grafmonument haar familie en de bevolking van Roermond een hak willen zetten.

De aardbeving die vorig jaar april in Limburg te voelen was, heeft op "Nabij Kapel in 't Zand" nogal wat sporen achtergelaten. Veel stenen zijn omgevallen en gebroken.

Naast een katholiek deel, een protestants deel en twee Joodse gedeelten - alle van elkaar gescheiden door muren - is er nog het zogenaamde "De verlaore Kirkhaof". Hier werden dood geboren kinderen, ongedoopten, drenkelingen en zelfmoordenaars begraven: de verloren zielen. Vooral de vele drenkelingen uit de langsstromende Maas werden er bijgezet.

Op het katholieke deel bevindt zich het graf van architect P.H. Cuypers, bouwmeester van het Rijksmuseum en van het Centraal Station te Amsterdam.

Onze Lieve Vrouwe Munsterkerk te Roermond

Tot slot van de dag werd in het centrum van Roermond deze kerk bezocht. We zien er de beeltenis van de Heilige Christoffel: naast de ingang en zelfs bovenop de kerk. Het bijgeloof zegt dat wie Christoffel ziet, die dag niet zal sterven. Dus vroeger keek je altijd even naar de spits van de kerk voor een glimp van Christoffel.

Het indrukwekkende grafmonument van Graaf Gerard van Gelre en zijn vrouw Margarethe van Brabant werd in de kerk geplaatst. Het kent twee liggende beelden (gisants). De handen zijn niet gevouwen, en de graaf en zijn vrouw zijn beiden afgebeeld in een leeftijd van 33 jaar: de leeftijd waarin Jezus gekruisigd werd.

Laat in de middag namen we afscheid van onze fantastische gids Guus Rüsing. Hij heeft ons heel wat gegeven, waarbij de informatiemap een blijvende herinnering is. Het was een prachtige, interessante excursie, mede door zijn expertise en enthousiasme. We leerden niet alleen de begraafplaatsen kennen, maar ook het landschap van Limburg. Dank je wel Guus!

BART VLAANDEREN

Excursie Terschelling 8 mei 1993

Deze dag begon met een voor velen onbekend vervoermiddel. Om 09.20 uur vertrokken wij namelijk uit Harlingen Haven met de vliegboot "Koegelwiek" om aan de overtocht te beginnen naar Terschelling, via Vlieland.

Na ruim een uur vliegen/varen kwam de vuurtoren "Brandaris" in zicht. Volgens de heer Vlaanderen genoemd naar de heilige Sint Brandaria.

Na het afmeren in West-Terschelling, bleek dat het aansluitend vervoer op maat was geregeld. In drie bus-taxi's konden we beginnen aan een mooie rit naar Hoorn, waarbij onderweg genoten kon worden van pittoreske huisjes.

De gelegenheid voor een kopje koffie, werd door de heer Vlaanderen geopend met een gebed van Terschelling, luidende:

"O Here, laat bij deze storm geen schepen vergaan,
maar als het toch moet gebeuren, laat het dan bij ons zijn."

Gesterkt door de koffie begonnen wij aan het eerste onderdeel der excursie en wel de bezichtiging van de St. Nicolaaskerk in Hoorn. Deze kerk stamt uit ongeveer 1230. Deze kerk is als eenvoudige kapel gebouwd zonder toren. In de loop der tijd zijn er vele veranderingen aangebracht. Een restauratie vond plaats in de jaren 1963-1969. Het resultaat van deze restauratie mag er zijn. De avondmaal-tafel is een van de oudste kerkmeubels van de Reformatie. De tafel werd bij toeval ontdekt in een kolenhok en is op goede wijze gerestaureerd.

De oudste grafstenen op het kerkhof, rondom de kerk, staan aan de noordkant. Weinigens wilden echter op deze "koude" kant begraven worden, omdat men in "het zonnetje" wilde liggen. De noordkant werd dan ook hoofdzakelijk gebruikt voor het begraven van drenkelingen. De oudste grafsteen dateert uit 1611 en dekte het graf van "den eerzame Ymke Ymkezoorn, Grootshipper van der Schelling." Op deze begraafplaats rust ook Sil Ruige, de man die model stond voor Sil de Strandjutter.

Na de lunch, gebruikt in restaurant "Zonneweelde", bezochten wij het kerkhof van Midsland, welk kerkhof prima is onderhouden. Op dit kerkhof is een waterput aanwezig, die in de voormalige St. Willebrorduskerk heeft gestaan. Veel oude grafstenen zijn verloren gegaan, omdat op deze begraafplaats steeds weer in oude graven begraven werd.

Het nabijgelegen kerkhof van Striep is het oudste van Terschelling. Bij archeologisch onderzoek in de zestiger jaren werden graven uit de negende eeuw gevonden. In de eerste wereldoorlog zijn er nog enkele drenkelingen begraven, doch nadien is de begraafplaats gesloten verklaard en is nu bestempeld als archeologisch monument. In Striep heeft de oudste kerk van Terschelling gestaan. De losbandig levende pastoor Jan Jarichs werd in 1569 van Terschelling verbannen. Nadat hij zich bij de Watergeuzen had aangesloten, nam hij in de nacht van 12 september 1569 wraak waarbij de kerk en enkele huizen in vlammen opgingen.

In 1970 waren de opgravingen voltooid. In de zwarte koperlakkeien is een markering uitgevoerd, waarbij de verschillende bouwfasen en vormen van de vijf verschillende kerken uitstekend zijn te zien. Het hedendaagse monument trekt dagelijks de aandacht van veel toeristen, omdat zij in kort tijdsbestek een paar eeuwen aan zich voorbij zien gaan. In het aanwezige lijkenhuisje stond vroeger altijd een kist, waar een aangespoelde drenkeling direct ingelegd kon worden. Het lijkenhuisje is gerestaureerd en herbergt een aantal zeer mooie grafstenen uit circa 1750. Op de grafsteen staat het "huismerk" van de kapitein aangegeven, een afbeelding van een schip en een nadere aanduiding, waaruit het belang van de kapitein en zijn schip kon worden opgemaakt. Aangezien niet alle "makke schapen" tegelijk naar binnen konden moest onze gids Teunis Schol zijn uitleg twee keer afsteken.

De begraafplaats van West-Terschelling ligt aan de voet van de vuurtoren de "Brandaris". De zee heeft Terschelling veel gegeven, maar ook veel genomen. Veel Terschellingers zijn immers omgekomen bij reddingsacties van schepen in nood. De vele grafstenen getuigen van de band die Terschelling heeft met de zee. Uniek is de grafsteen met een omgekeerde reddingsboot, herinnerend aan het uitvaren, waarbij vier mensen het leven lieten. De teksten zijn soms waarlijk bijzonder te noemen. Zo luidde een tekst bijvoorbeeld: "Hier rusten binnen de enge wanden eener doods-kist ..."

Een grafsteen van een spaanse zeeman vermeldt als zodanig dat hij 40 jaar ongehuwd was. Slechts op een enkel graf van drenkelingen is een gedenkteken of een grafsteen geplaatst. Veel graven van kapiteins hebben een grafsteen waarop een afbeelding van een schip is geplaatst.

Op de begraafplaats troffen wij ook twee gerestaureerde rouwtrommels aan, ook wel rouwdozen genoemd. Het is jammer dat deze trommels thans grijs zijn, want de oorspronkelijke kleur was immers zwart.

Op een aanwezige grafplaat meenden wij een soort duikboot te herkennen. Vanwege het jaartal uit de vorige eeuw was dat toch wat problematisch, aangezien de mens destijds nog niet beschikte over een dergelijk attribuut.

Onze gids Teunis bracht echter uitkomst door aan te geven dat het een "ploeg" was.

Het is maar goed dat er overigens mensen zijn als Teunis Schol, want het was werkelijk uniek wat deze gids aan wetenswaardigheden wist te vertellen. Wij hebben er in ieder geval veel van opgestoken. Een woord van dank en waardering heeft hij dan ook zeer verdiend, want zijn inzet heeft er zondermeer toe bijgedragen, dat iedereen een leerzame en fijne dag heeft gehad.

Na het bezoek aan de begraafplaats hadden we nog tijd voor een verfrissing en konden wij nog wat rondkijken alvorens aan boord te gaan van de "Friesland", een normale boot. Om half zes werd uitgevaren en na twee uur konden wij in Harlingen Haven weer voet aan vaste wal zetten. Een bijzondere dag zat erop, met alle eer voor degenen die deze dag zo perfect georganiseerd hebben.

Mw. M.E. LIT-MORET

EXCURSIE NAAR MOSCOWA TE ARNHEM 22 MEI 1993

EEN IMPRESSIE.

Wandelend over de begraafplaats Moscowa kun je je nauwelijks nog voorstellen hoeveel moeite het de stedelijke overheid indertijd heeft gekost, de weerstand onder het "gemeene volk" tegen het begraven buiten de bebouwde kom te overwinnen. De rust die Moscowa uitstraalt staat in schril contrast met de gebeurtenissen rond de eerste teraardebestelling die hier in 1783 plaatsvond. Een tijdens een dysenterie-epidemie overleden vrouw werd, nadat ze hier was begraven om daarmee een voorbeeld te stellen en voor anderen de weg te banen, door een grote groep vrouwen de volgende dag weer opgegraven en demonstratief naar de stad teruggebracht. Hoogstwaarschijnlijk is ze vervolgens in één van de plaatselijke kerken of op een bij de kerk gelegen kerkhof begraven. Men heeft daarna enkele tientallen jaren afgezien van pogingen om de diepgewortelde overtuigingen van een groot deel van de bevolking op dit punt te provoceren.

Nu, zo'n twee eeuwen later, werden we hier op een zonnige zaterdagmiddag rondgeleid door de heer Bouma, de huidige beheerder. Op enthousiaste wijze wist hij ons op een aantal bezienswaardigheden attent te maken, maar helaas (vond hij en vonden de deelnemers aan de excursie) was de tijd ontoereikend voor een meer uitvoerige bezichtiging. Gelukkig is er het schitterende boek van A.J. van Dissel: *Moscowa, geschiedenis van de gemeentelijke begraafplaats in Arnhem*, in 1992 verschenen bij uitgeverij Matrijs. Dat bevat voldoende materiaal om een persoonlijke excursie te organiseren. Het katholieke deel is in een aantal

concentrische cirkels opgebouwd rond een centraal kruisbeeld. In de binnenste cirkels (de duurste plaatsen) zijn de meest opvallende grafmonumenten te vinden. Persoonlijk vond ik het graf van de familie Sprenger heel fraai. Op het graf is een grafkapel gebouwd, waarin achter een glazen deur een wit-marmeren engel met een bijbeltje op schoot zit te peinen. Bouma vermoedt dat dit de meest noordelijk gelegen grafkapel is in ons land. Het sobere protestantisme van de noordelijke Nederlanden heeft het nooit tot dit soort opvallende uitingen gebracht.

Sinds het katholieke deel door het kerkbestuur weer is overgedragen aan de gemeente is het mogelijk, vanaf dit gedeelte rechtstreeks het algemene deel te bereiken. Pijlers van het hek, dat hier eens de afscheiding vormde, zijn nog zichtbaar. Het verschil in beplanting valt onmiddellijk op. Op het katholieke deel is de natuur als achtergrond aanwezig; op het algemene deel is gestreefd naar een harmonische eenheid tussen natuur en cultuur.

Op deze plaats komt in de herinnering het vers dat Jan Engelman schreef op het bidprentje van de hier begraven schrijver C.C.S. Crone:

C.C.S., waar jij nu wandelt
zijn de bomen altijd groen
daar wordt kunst noch zij verhandeld
en geen hek is om 't plantsoen.

(Het verhandelen van zij slaat op het feit dat Crone werkte op de persafdeling van de AKU)

Het hoogopgaande geboomte kan overigens ook zorgen voor een forse dissonant tussen alle harmonie. Tijdens een storm waaide onlangs één van de beuken om en trof de grafkelder van de familie Oolgaardt. Niet alleen de grafbedekking was volledig vernield, maar ook de fraaie grafkelder met boogvormig metselwerk. Volledige restauratie bleek helaas te kostbaar; de grafkelder is met zand volgestort. Wel is een nieuwe grafbedekking geplaatst.

Opvallend is op dit oude deel dat veel graven zijn aangebracht aan weerszijden van kunstmatige heuvelruggetjes. Daardoor is de afwatering van de liggende stenen beter geregeld dan bij vlakke ligging, en blijven ze langer in goede conditie.

Dat Arnhem in september 1944 het toneel is geweest van zware gevechten is nog zichtbaar aan het graf van de familie Kooy. De bronzen sculptuur op het graf, voorstellend "De Stilte", een gesluerde vrouwenfiguur die een vinger tegen de lippen legt, vertoont een kogelgat, evenals het om het graf liggende muurtje. Kennelijk is de sombere gestalte in het donker aangezien voor een vijand.

De begraafplaats weerspiegelt de samenleving. Ook op Moscowa is een deel beschikbaar voor moslems. We konden daar de bekisting van een graf klaar zien staan. Een dergelijke bekisting wordt in het graf aangebracht, waarna de kist erin wordt geplaatst. Het deksel wordt van de kist verwijderd, en de bekisting wordt afgedekt met losse plankjes, waarna het graf wordt gedicht. Door de hoogte van de bekisting is er nu een ruimte ontstaan waarin de dode kan gaan zitten als de zwarte doodsengel hem kort na de begrafenis komt ondervragen over zijn geloof en werken. Het graf is altijd zo gesitueerd dat de dode in zittende houding de blik op Mekka gericht heeft. De eerste tijd is het met name herkenbaar aan het heuveltje dat erop ligt, en

dat aangeeft dat in het graf een ruimte aanwezig is.

Op het nieuwere deel van Moscowa is het dan toch wel even schrikken van de eenvormigheid en fantasieloosheid, althans op het deel waar we het eerst arriveerden. De gemeentelijke voorschriftenterreur, gelukkig overigens tijdgebonden, zorgde hier voor rijen stenen met dezelfde hoogte, alle verplicht met verheven letter, maar met zes (!) verschillende bovenkanten.

Dan een deel dat geruimd moet worden. Op een bordje wordt dit aan eventuele belanghebbenden meegedeeld. De rechten op deze graven zijn al 20 jaar vervallen, en de begraafplaats heeft de ruimte nodig. Met behulp van een graafmachine zal worden geruimd, waarbij twee medewerkers de resten zullen verzamelen, inclusief alle als persoonlijk herkenbare zaken. De resten worden herbegraven in een gemeenschappelijk graf. Ik kan me de argumenten van een begraafplaats in een dergelijke situatie goed indenken; er moet tenslotte bedrijfsmatig worden gewerkt, en de overeenkomst met de rechthebbenden is intussen door het tijdsverloop ontbonden. Toch heb ik er gevoelsmatig altijd moeite mee als ik zie dat tot ontruiming is besloten.

Tenslotte kwamen we nog bij het columbarium terecht, waar we de urn met de as van Wim Kan zagen staan. Is het al weer zo lang geleden dat hij is overleden, 1987? Even gaat het door je heen: "met Corry aan zijn zijde", maar in de dood is dat niet meer het geval. Corry Vonk overleed in 1988, maar waar ze is begraven of gecremeerd was niemand in het gezelschap bekend.

Moscowa is een boeiende begraafplaats waar ik zeker zal terugkomen, met het boek van Van Dissel in de hand, om te dwalen door Arnhems historie.

SYTZE DE BOER

PROGRAMMA EXCURSIE APeldoorn

ZATERDAG 28 AUGUSTUS 1993

(onder voorbehoud)

- 10.30 uur   Ontvangst op begraafplaats Soerenseweg (1836) aan de Soerenseweg 71
- 11.00 uur   Rondleiding over deze begraafplaats
- 13.00 uur   Lunch in Hotel Nieland
- 14.00 uur   Vertrek naar de natuurbegraafplaats Asselt; dit is een particuliere begraafplaats waarvan de heer Westerwoud de eigenaar is. De graven zijn op willekeurige plaatsen in het bos gelegen en tegenwoordig zijn alleen nog keien toegestaan als grafbedekking. Indien mogelijk zullen we hier ook nog de kapel bezoeken.
- 16.00 uur   einde excursie

Reizigers met Openbaar Vervoer moeten of een treintaxi of met de bus (lijn 10) naar de Soerenseweg komen. Verder zullen we ons met particuliere auto's verplaatsen. De kosten voor deze excursie zijn laag, namelijk: f 12,50 voor de lunch.

U kunt zich telefonisch of schriftelijk opgeven bij het

Terebinthbureau.

Dodeweg 31

3832 RE Leusden

tel.: 033 - 65 33 80

TEREBINTH-EXCURSIE NIJMEGEN

De begraafplaatsen van Nijmegen worden op 25 september a.s. in het zonnetje gezet met diverse activiteiten. (In Mortalis kon niet meer de juiste datum - 25 - worden vermeld). Bij deze alvast de volgende onderdelen van het interessante programma. 's Morgens wordt de **fototentoonstelling** in het gemeentelijk informatiecentrum 'Open Huis' bezocht. Daarna krijgt men een rondleiding in het Gemeentearchief alwaar een **tentoonstelling** over de begraafplaats aan de Daalseweg onder de titel 'Graven in het verleden' te bezichtigen valt. In de middag zijn twee rondleidingen gepland. De eerste met drs. A. Wolf als gids op de (gesloten) **begraafplaats Stenenhuisstraat** uit 1813. De tweede rondleiding vindt plaats op de sinds kort niet meer bedreigde **r.k. begraafplaats aan de Daalseweg** uit 1885, en hierbij komen zowel de cultuur als de natuur aan bod. Tevens kan op de diverse locaties het fotoboek 'Begraven in Nijmegen' ingezien worden. Nadere informatie volgt nog.

Nieuws

Symposium "Moderne graftekens, aan welke eisen moeten ze voldoen?"

Zaterdag 18 september a.s. organiseert de vereniging de Terebinth in de Bethlehemkerk te Den Haag een symposium over de geschiedenis van het grafteken en de huidige vernieuwende vormgevingsimpulsen op dit gebied. (In Mortalis kon niet meer de juiste datum - 18 - worden vermeld). Dit symposium vormt de afsluiting van de landelijke exposities "Gedenktekens" op de begraafplaatsen Moscowa (Arnhem), Kranenburg (Zwolle) en Oud Eik en Duin (Den Haag), georganiseerd door Galerie Magenta en organisatiebureau Perspectief met bijdragen van diverse beeldende kunstenaars.

Deze exposities lopen van 3 juni t/m 19 september.

Sinds een aantal jaren wordt bij de vormgeving van grafmonumenten aandacht geschonken aan specifieke kenmerken van de overledene. De nadruk op het persoonlijke, individuele en unieke in ieder mens vertaalt zich in vormgeving, materiaal en tekst van het grafmonument. De centrale vraag van het symposium is: hoe moet je als begraafplaatsbeheerder omgaan met individuele wensen van overledenen en nabestaanden.

Het programma start om 11.00 uur met een lezing van de heer Cappers, cultuurhistoricus, over de geschiedenis van het grafteken gevolgd door een lezing van de heer Kortekaas, beeldend kunstenaar, over de vormgeving van het (moderne) grafteken. Na deze lezing volgt een paneldiscussie waarin leden van een panel met elkaar en met de aanwezigen in de zaal van gedachten kunnen wisselen over de toepassingsmogelijkheden van beeldende kunst op graftekens en de eisen/regels waaraan dergelijke graftekens moeten voldoen willen ze geplaatst kunnen worden op een begraafplaats.

Diegenen die een uitgesproken mening hebben, zowel voor als tegen, en wellicht vanuit beroepsmatige betrokkenheid een bijdrage kunnen leveren aan de discussie kunnen zich voor het panel aanmelden (er wordt aan een panel van ca. 5-6 personen gedacht).

Na de lunch wordt er een bezoek gebracht aan de expositie op Oud Eik en Duin (+ 10 minuten lopen vanaf de kerk).

Tijdens het symposium is er in de Bethlehemkerk een foto-expositie met betrekking tot het onderwerp.

Voor deelname aan het symposium/eventuele zitting in het panel, kunt u zich (het liefst schriftelijk) wenden tot het Terebinthbureau: Dodeweg 31, 3832 RE Leusden, tel. 033 - 65 33 80.

De kosten voor het symposium zullen zo'n f 25,- gaan bedragen. Dit is inclusief lunch en symposiumuitgave.

Bereikbaarheid: het symposium is in het wijkgebouw annex de kerk. Adres: Eltheto, Azaleastraat 2 Den Haag.

De Bethlehemkerk ligt aan de Laan van Meerdervoort en is voor automobilisten makkelijk herkenbaar.

Openbaar vervoer: tramlijn 3 vanuit Leidschendam richting Loosduinen, stopt voor de kerk. Lijn 12 vanaf Den Haag CS richting Scheveningen, halte Gouden Regenstraat. Buslijn 22 van Den Haag CS naar Bohemen, halte Mient.

(E)motions; totaaltheater

(E)motions is een samenspel van muziek, zang, licht, dans en beweging. De disciplines sluiten op elkaar aan, zijn met elkaar verweven, ondersteunen elkaar en hebben elkaar nodig. In een voortdurende wisselwerking tussen schrijver, regisseur/choreograaf en arrangeurs ontstond een krachtige eenheid, waardevol en fascinerend van begin tot eind.

Een man verliest zijn vrouw. Het had net zo goed andersom kunnen zijn. Goed beschouwd staat (E)motions voor elk verlies. In (E)motions worden fasen van een rouwproces herkenbaar in beeld gebracht. Verdoving, woede, agressie, peilloos verdriet, ontkenning, confrontaties met jezelf en je omgeving, gevolgd door de kentering, de acceptatie en tot slot de integratie, alles komt aan bod.

(E)motions is zo de verbeelding van puur menselijke emoties, oprecht en eerlijk. Het laat zien hoe deze ervaring een deel van ons leven blijft. (E)motions opent nieuwe mogelijkheden en kan helpen bij het zoeken naar andere wegen.

Speelplaatsen en data:

- 10, 11 en 12 juni - Janskerk Utrecht
- 17 en 19 juni - Openlucht-theater Slot Zeist
- 18 juni - De Flint, Stadshal, Amersfoort
- 24 en 25 juni - Casino Schouwborg 's Hertogenbosch
- 26 juni - Boymans van Beuningen - Rotterdam
- 1,2 en 3 juli - Het Bomvrije Hospitaal, Hellevoetsluis

Informatie en kaartverkoop

Voor informatie over (E)motions en de invulling van de voorprogramma's kunt u contact opnemen met Stichting De Boog Producties, telefoon 030 - 94 21 07

OPROEP

Cees van Raak, redactielid van de Nieuwsbrief en medewerker van het Terebinth-bureau, gaat voor Uitgeverij De Arbeiderspers een boek schrijven over de bijzondere dodenakkers van Nederland. Lezers die menen dat hun favoriete, mooiste, cultuur-historisch rijke en/of curieuze begraafplaats een plaats verdient in het boek, worden hierbij uitgenodigd dit aan Cees van Raak door te geven. In het boek, dat ca. 250 pagina's zal gaan tellen, kunnen natuurlijk niet alle begraafplaatsen en kerkhoven van ons land opgenomen worden. Er zal een keuze gemaakt moeten worden; dit om eventuele teleurstellingen te voorkomen. Maar dat neemt niet weg dat uw opgave met veel belangstelling tegemoet gezien wordt en ook is het wel zeer mogelijk dat 'uw' dodenakker een plaats in het boek zal krijgen. Graag met vermelding van de juiste ligging. U kunt uw voorkeur(en) sturen naar Cees van Raak, Schoolstraat 40, 503B ST Tilburg. Bijvo orbaat hartelijk dank voor de reacties.

Expositie Gedenktokens

In de vorige Nieuwsbrief werd deze expositie reeds aangekondigd. Inmiddels heeft de officiële opening plaatsgevonden en kunt u kennis nemen van een bijzondere visie op graftekens.

Naast de exposities is een catalogus uitgegeven, waarin een voorwoord van de voorzitter

van de Terebinth opgenomen staat. In de catalogus wordt geen totaaloverzicht gegeven van alle beelden die op de verschillende begraafplaatsen staan, maar u krijgt wel een indruk van het geheel.

De catalogus kost f 12,50. Bij het Terebinthbureau kunt u informatie inwinnen over hoe u in het bezit kan komen van dit boekwerk.

Han Schoof - Zuil met groeisel (Carrara marmer; 103 x 50 x 50 cm)

"BEGRAVEN IN NIJMEGEN"

Onder deze titel organiseert de Werkgroep "'t (te) behouden Kerkhof" gedurende de eerste helft van 1993 voor amateurfotografen in Nijmegen en omgeving rondom het thema BEGRAVEN (voltooid deelwoord II) een

FOTOWEDSTRIJD annex FOTOTENTOONSTELLING

Begraafplaatsen

Het onderwerp is beperkt tot kerkhoven en begraafplaatsen in de gemeente Nijmegen. De Werkgroep "'t (te) behouden Kerkhof" is sinds januari 1992 actief in haar streven tot behoud van de (gehéle) rk begraafplaats aan de Daalseweg. Een oase van rust in Nijmegen-Oost, vol met imposante bomen en historische grafmonumenten, daterend uit 1885.

Met het onderwerp voor de fotowedstrijd willen we als Werkgroep een bijdrage leveren aan de waardering van de rijkdom van de begraafcultuur in Nijmegen.

Wedstrijd

Binnen het onderwerp heeft elke fotograaf alle vrijheid. We zorgen voor een uitgebreide publiciteit en rekenen dan ook op een groot aantal inzendingen. De foto's kunnen betrekking hebben op elk seizoen, maar met name late winter, voorjaar en begin zomer zullen in beeld gebracht kunnen worden.

De ingestuurde foto's worden door een deskundige jury beoordeeld, bestaande uit Daniël Koning (fotojournalist), Bart Sorgedrager (o.m. fotograaf van de BNG-publicatie Begraafplaatsen), Piet Peters (redakteur Foto & Doka), Lex Hulscher (theater- en portretfotograaf), en Jan van Teeffelen (fotograaf, Nijmegen; docent fotografie cursussen etc.).

Tentoonstelling en Fotoboek

Allereerst worden foto's uitgezocht die gedurende ca. drie weken zullen worden tentoongesteld op formaat 30 x 40 cm. in het informatiecentrum OPEN HUIS van de gemeente Nijmegen.

De gekozen en tentoongestelde foto's zullen, mét gegevens over de fotografen, worden gepubliceerd in een fotoboek, dat bij gelegenheid van de tentoonstelling verkrijgbaar zal zijn, voor een betaalbare prijs. De makers van de geselecteerde foto's ontvangen in ieder geval een presentekemplaar.

Er is ruimte voor 50 foto's. Het formaat bedraagt om en nabij 25 x 23 cm. De foto's worden in zwart-wit gepubliceerd.

Prijzen

Er worden drie prijzen uitgelooft van resp. **f 500,- en f 250,- en f 100,-** kontant voor de drie beste foto's. Een jury-rapport zal bij de opening van de tentoonstelling de keuze bekend maken en motiveren.

Open Monumenten Dag

De tentoonstelling vindt plaats in het kader van de nationale Open Monumenten Dag (za. 11 september). De opening zal vóór deze datum geschieden.

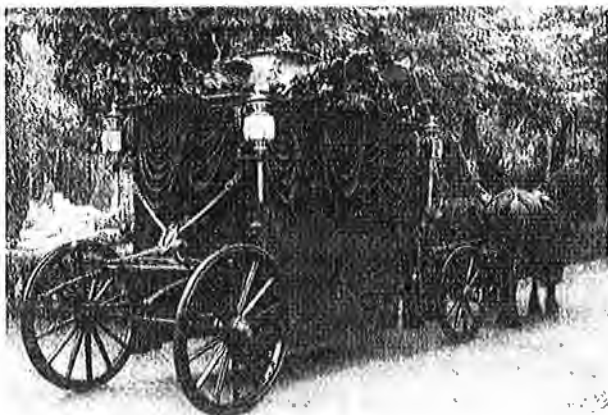
De sluitingsdatum is 19 juli 1993. Reglement en verdere gegevens zijn verkrijgbaar bij het Terebinthbureau.

Rouwkoetsen

In Nederland kan bij een uitvaart gebruik gemaakt worden van enkele rouwkoetsen. Sinds kort is er één bijgekomen. De organisatie "Uitvaartverzorging 't Statenhuys" in Den Haag heeft een koets aangekocht die als 1e A-klasse Statiekoets vele jaren in en rond Den Haag heeft dienstgedaan bij onder andere staatsbegrafenissen. Ook zijn vele bekende Nederlanders met deze koets naar hun laatste rustplaats gereden.

Voor informatie kunt u bellen naar: 070 - 351 44 51

De redactie wil graag informatie - met foto - over rouwkoetsen die nog in gebruik zijn. U kunt daarover contact opnemen met het Terebinthbureau.

Fotowedstrijd Nijmegen (laatste nieuws)

Er gaat geen weekend voorbij, of we treffen amateur-fotografen aan op de begraafplaats. Dat heeft alles te maken met de fotowedstrijd, die door de Werkgroep 't te behouden kerkhof wordt georganiseerd onder de titel BEGRAVEN IN NIJMEGEN.

De bekroonde foto's worden getoond op een tentoonstelling, die te zien is in het gemeentelijk informatiecentrum Open Huis.

En: ER KOMT EEN BOEK UIT, waarin - onder dezelfde titel - de tentoongestelde foto's worden gepubliceerd.

Dit fotoboek moet het startkapitaal opleveren voor een fonds tot behoud van de begraafplaats. Daar is veel geld voor nodig. We moeten dus sponsors zien te vinden.

Om te beginnen vragen we degenen die nu al weten het fotoboek te willen kopen om vast een exemplaar te reserveren door f 25,= te storten op het speciale gironummer van de Werkgroep: giro 64.59.457, t.n.v. Werkgroep 't (te) behouden Kerkhof, Nijmegen.

U krijgt het boek thuisgestuurd na de opening van de tentoonstelling.

Wat we echt hopen te bereiken:

Laat mensen bereid zijn om f 100,= te betalen voor hun boek.

Dan koopt u namelijk geen boek meer, maar doneert u een gift (wat aftrekbaar is).

Wat krijgt u daarvoor terug:

- * een fotoboek
- * de vermelding van uw naam bij de sponsors (tenzij dat niet op prijs wordt gesteld)
- * een uitnodiging voor de fototentoonstelling en uitreiking der prijzen

Dank u voor uw aandacht. Dank voor uw bijdrage! De ontvangst van uw gift wordt bevestigd.

BOEKEN IN 'T KORT

Cecilia Vanderveide "La Necropole de Bruxelles" (1991)

Distr. door de auteur
Square Amiorix, 30/71
1040 Bruxelles

Dit betreft een franstalig werk, maar is onmisbaar voor wie de belgische dodenakkers wil bezoeken in Brussel. De plattegrond is niet vergeten en het boek blinkt uit in diepgang. Een inleiding over de historie, uitleg over de verschillende typen monumenten en symbolen. De belangrijkste families, de beeldhouwers, kortom alles komt aan bod in dit mooi geïllustreerde boek. De beschrijving loopt van 1877 tot heden in maar liefst 629 bladzijden.

H. de Kok & E. Wauters "Elks deel op laatst is het graf"

(Een Turnhouts verhaal over begraven en het oude kerkhof)
Uitgave Dienst Stadspromotie en Geschiedkundige Kring Taxandria Turnhout 1990.

Een boekje over de begrafeniscultuur in de Kempen en specifiek in Turnhout. Het eerste deel van het boekje bestaat uit een interessante en met veel kennis en humor(!) geschreven geschiedenis. Het tweede deel behandelt elk graf afzonderlijk met hier en daar een illustratie.

Kortom een zeer aardig verslag dat zeker het "kerkhoftoerisme" bij onze belgische burens zal bevorderen.

Philippe Ariès "Het uur van onze dood"

(1000 jaar sterven, begraven, rouwen en gedenken)
Uitg. Elseviers Boeken
Amsterdam/Brussel (1987)

Dit boek is zo uitgebreid besproken in de landelijke pers dat op deze plaats alleen nog maar geschreven hoeft te worden: kopen en lezen.

Onmisbaar standaard werk voor een ieder die maar een beetje is geïnteresseerd.

1) J. Becker "Het smouse Kerkhoff te Geffen 1693-1908" (1987)

Uitg. Stichting Iacobus Iudaeus
Postbus 45
5400 AA Uden

2) Jaap Meljer/Jet Slagter "Versteend verleden" (1983)

(De Joodse begraafplaats te Overveen)
Uitg. De Vriesebosch
Jacobijnestraat 5
2011 TG Haarlem

Twee boekjes over joodse begraafplaatsen vanuit een verschillende invalshoek. In het eerste boek beschrijft de auteur aan de hand van de 86 nog bestaande grafstenen een stuk joodse geschiedenis. Behalve dat het boek genealogen zal ondersteunen bij hun onderzoek naar hun joodse voorouders vertelt de tekst ons ook niets over de sociale omstandigheden in de 18e eeuw. Na een wel heel korte inleiding volgt elke grafsteen afzonderlijk. Het andere, prachtig verzorgd en gebonden boekwerkje, behandelt veel meer de totale geschiedenis van het kerkhof.

Een episode uit de geschiedenis die nauw verbonden is met de historie van de Amsterdamse Joodse Gemeente gedurende de overgang van de 18e naar de 19e eeuw.

Oud Rhenen (Tijdschrift voor de Historie van Rhenen)

11e jaargang, september 1992, no. 3

In dit nummer wordt in twee artikelen aandacht geschonken aan 'Oude grafstenen op de oude begraafplaats te Rhenen'. Het aardige van deze artikelen is dat er een stukje van Mr. J. Belonje in staat. Geen onbekende op dit gebied. Deze heer is inmiddels 93 en heeft aan de hand van zijn aantekeningen uit 1957 een kort artikel geschreven over de begraafplaats.

Het tweede artikel beschrijft onder andere de huidige toestand. Toen en Nul

A. van Gent "Begraafplaatsen in Amersfoort, Hoogland en Haaglanderveen"

Uitg. In eigen beheer

A. van Gent, voorjaar 1992

Een gefotocopeerde brochure. In het voorwoord schrijft de heer Van Gent dat hij door zijn werkzaamheden bij gemeentewerken Amersfoort veel met begraafplaatsen te maken had. Het idee om uit deze ervaring en enige informatie een overzicht te maken is uitgegroeid tot deze brochure.

De vrije tijd na de VUT heeft hem deze gelegenheid gegeven. Een dergelijk initiatief verdient alle lof en navolging! De brochure is informatief en leuk om te lezen, alleen is de tekst wel heel summier en beknopt.

Neem de tijd

Om bij stil te staan: H.L. Meijster, geb 12 aug 1790, overl 10 sept 1880.

Een respectabel man, dat staat wel vast. Hij kreeg de grootste steen van allemaal. Een onafzienbaar dekbed van arduin. Ze moeten paarden hebben gebruikt om hem op zijn plaats te leggen. En toch gaapt er een gat. Op je hurken kijk je recht de kelder in. Je kunt er makkelijk doorheen.

Eerst was het een bolwerk op de vestingwal, hoog boven een boog in de gracht. Nog hoger reiken nu de beuke- en kastanjebomen, de voortdurende zang van een tijftjaf, de plotselinge roffel van een grote bonte specht.

Sinds 1828 wordt er begraven hier. Maar het meeste is van onze eeuw, zij het ook van voor de oorlog. En het meeste is allang niet leesbaar meer. Namen, data, bijbelteksten uitgewist. Neem de tijd, laat het regenen en de rest gaat vanzelf, het hardste steen wordt zand.

De staande stenen zijn gestruikeld in hun vlucht, verzakt, gekanteld of geknakt. De liggende gearsten, bedekt met wollig mos of witte, gele, koortsig ingevreten zweren. Een stortvloed van verval en het gevoel: wat heerlijk om te zijn.

De doden liggen goed. Ze zijn volledig op de hoogte van de eeuwigheid. Dat het maar een woord is. Dat het niet veel langer duurt dan dat wat we vergankelijk noemen. Niets om je zorgen te maken.

(Koos van Zomeren in NRC Handelsblad, 9 april 1993.)

Verenigingsnieuws

Cursus inventariseren groot succes

Ze dwaalden in een vroege maar warme lentezon over de oude begraafplaats op zoek naar bijzondere symbolen, fossielen in Arduins hardsteen en tekenen van schade en verval aan de grafstenen. Gewapend met cursusboek, plattegrond, formulieren en de theoretische kennis van de ochtend deden de dertig cursisten hun eerste exercitie in het inventariseren van graftekens. Bijeengeroepen door Vereniging de Terebinth en de Stichting Stichtse Geschiedenis was het een ongewone maar aangename kennismaking met de Nederlandse dodencultuur op de oude dodenakker. Een verslag van de cursus inventariseren van begraafplaatsen, voor het eerst gegeven door de Terebinth op de begraafplaats aan de Soesterweg in Amersfoort.

Om het waardevolle deel van het Nederlandse funeraire erfgoed te kunnen behouden, een van de belangrijkste doelstellingen van de Terebinth, zal eerst onderzocht moeten worden wat het behouden waard is. In 1992 schreef de vereniging daarom een boekje met een handleiding voor het inventariseren van begraafplaatsen. De bedoeling van de uitgave is dat plaatselijke werkgroepen waardevolle grafmonumenten op de lokale begraafplaats zelfstandig en op gestandaardiseerde wijze in kaart kunnen brengen. Gewapend met de resultaten van het onderzoek kan vervolgens op een inhoudelijk verantwoorde manier gewerkt worden aan het behoud en eventueel de restauratie van de waardevolle delen van de begraafplaats.

In het begin van dit jaar zijn in samenwerking met de Stichting Stichtse Geschiedenis (SSG) de voorbereidingen getroffen voor een project dat tot doel heeft de belangrijkste begraafplaatsen in de provincie Utrecht te inventariseren. De SSG mobiliseert de historische verenigingen en de Terebinth verzorgt een cursus en de inhoudelijke begeleiding. Op een gezamenlijke oproep aan de vijftig historische verenigingen die de provincie rijk zijn reageerde maar liefst de helft van de verenigingen positief; een respons die wij in ons meest positieve scenario niet hadden verwacht.

Afgelopen 24 april ging het project met een eendaagse cursus van start. De werkgroep inventarisatie van de Terebinth, bestaande uit Ada Wille, Wim Vlaanderen en Wessel Meijer, hadden de organisatie van deze dag op zich genomen. 's Ochtends maakten de cursisten in een straf tempo kennis met de geschiedenis van het begraven in Nederland, de soorten begraafplaatsen en grafmonumenten, de symboliek, het materiaalgebruik en de belettering van grafmonumenten. Uitgebreider werd stilgestaan bij het belang van het inventariseren van grafmonumenten en de wijze waarop dat gedaan kan worden. De cursisten meden de inhoudelijke discussie niet, waardoor het theoretisch deel van de cursus een interessant verloop kreeg.

Gebruik makend van het schitterend weer werd de lunch buiten op de begraafplaats genuttigd en stelden de historische verenigingen elkaar op de hoogte van hun werkzaamheden en plannen voor de toekomst.

De gehele middag werd gebruikt om de theorie van de ochtend in de praktijk te brengen op de begraafplaats. De cursusorganisatie had in de weken ervoor een twaalfstal grafmo

monumenten geselecteerd waarop geoefend kon worden. De keuze van de monumenten was zo gedaan dat elk aspect van de inventarisatie minstens éénmaal aan bod kwam. Elke deelnemer kreeg de opdracht om zelfstandig, zonder hulp van de cursusleiding, de monumenten te beschrijven. Dat leverde een aardig beeld op. Individuen en kleine groepjes, dwalend van de ene naar de andere plek op de begraafplaats bogen zich met ernstige gezichten over de grafstenen op zoek naar kleine details. Vooral het onderdeel materiaalgebruik bleek bleek stof voor overpeinzing. Na afloop van deze opdracht, en na een kop thee, maakte de hele groep een rondgang langs alle graftekens. Per monument werden de ingevulde formulieren vergeleken met het "juiste antwoord". Uitgebreid werd ingegaan op de twijfelgevallen op de vragen van de cursisten.

Tot slot werd de dag geëvalueerd onder het genot van nog een kop thee. De opzet en uitvoering van de cursus kreeg waardering van alle deelnemers.

Het is de bedoeling dat de historische verenigingen met de verworven kennis en vaardigheden aan de slag gaan op een begraafplaats in het eigen werkgebied. Op 27 november van dit jaar zullen zij op een "terugkomdag" de stand van zaken van hun inventarisatie aan elkaar presenteren en is er de mogelijkheid eventuele knelpunten te bespreken. Op 28 mei 1994 zal een slotbijeenkomst plaatsvinden waarin een gemeenschappelijk publicatie zal worden gepresenteerd.

Dit project in Utrecht duurt totaal ruim een jaar en fungeert als pilot voor soortgelijke projecten in de andere provincies die in 1994 van start moeten gaan.

WESSEL MEIJER

Werkgroep inventarisaties

De werkgroep inventarisaties van de Terebinth verzorgt cursussen, initieert en begeleidt inventarisatieprojecten, ondersteunt en adviseert plaatselijke werkgroepen bij de uitvoering van inventarisaties en overlegt met (gemeentelijke) instanties over het behoud van begraafplaatsen. De werkgroep bestaat op dit moment uit drie personen (Ada Wille, Wim Vlaanderen en Wessel Meijer). Versterking van de werkgroep met ongeveer twee personen is gewenst. Terebinth-leden die interesse hebben om in de werkgroep mee te draaien kunnen voor meer informatie contact opnemen met Ada Wille (03461-1623) of Wessel Meijer (030-314112).

Terebinth - logistiek

In een bijeenkomst op 5 juni is de tijdelijke organisatie "Terebinth-logistiek geëvalueerd". In de zomer van 1992 is deze aparte organisatie op de lokatie Zwolle van start gegaan voor de verkoop van de eerste uitgave uit de Terebinth-reeks: "Begraafplaatsen als Cultuurbezit". Een delegatie van het bestuur heeft met de medewerkenden Anneke Vlaanderen (coördinator), Peter Hendriks en Otto Klomp de zaken doorgesproken: bestellingen, betalingen, mailings, persberichten, recensies, administratie, kosten, verzending en rapportages. Over de organisatie kunnen we tevreden zijn, voor de inzet van betrokkenen (gemiddeld toch een mensdag per week) is de vereniging dankbaar, de omzet is een groot succes geworden. Vanaf 1 augustus a.s. zullen de taken ondergebracht worden in het Terebinthbureau. De komende maanden worden gebruikt om het werk af te ronden en over te dragen. De ervaringen worden verwerkt om enkele onvolkomenheden in de werkwijzen weg te nemen. Daarmee staan we weer klaar voor de toekomst: de Terebinth-reeks wordt voortgezet.

Bestuurscommissie

In de ledenvergadering van 22 mei j.l. is besloten tot het instellen van een bestuurscommissie. De commissie bestaat uit de leden W. Cappers, G.J. Korte, H. Mandersloot, W. Meijer, J. Mulder, W. van Rooy, J. van de Woude. De commissie zal het huidige bestuur voorstellen doen voor nieuw bestuur en bijgesteld beleidsplan ter besluitvorming in de Algemene Ledenvergadering van 6 november a.s.

Vacature secretaris

Op verzoek van Wessel Meijer heeft het bestuur onderkend dat zijn taak structureel teveel werk inhoudt. Behalve het onaanvaardbaar hoge tijdsbeslag wegen ook de aspecten verantwoordelijkheid, tijdsdruk en coördinatie. De extra-inzet van Wessel tijdens de voorbije pioniersfase van de vereniging blijkt nu voor zijn functie structureel te worden; de zorg voor de taken van het Terebinth-bureau maken daar sinds enkele maanden deel van uit. Het bestuur heeft de algemene ledenvergadering ervan in kennis gesteld dat Wessel zich binnen het bestuur wil richten op andere belangrijke portefeuilles, zoals inventarisaties en de begraafplaatsenlijst. In deze Nieuwsbrief staan daarom oproepen voor de - mogelijk te combineren - functies van coördinator Terebinth-bureau en van secretaris van het bestuur.

Werkplan aangenomen

De algemene ledenvergadering heeft op 22 mei het werkplan 1993 aangenomen. Het totstandkomen van een lijst Nederlandse begraafplaatsen werd van kritische kanttekeningen voorzien. Het plan is opgenomen in het boekje dat ten behoeve van de vergadering aan de leden is toegezonden (nog verkrijgbaar op het Terebinthbureau). Sommige onderdelen zullen door op bestaande wegen verder te gaan met weinig inspanning gerealiseerd kunnen worden. Andere vragen extra moeite: subsidie, documentatiecentrum, het voortzetten van de Terebinth-reeks en het stimuleren van regionale vertegenwoordigingen. De groei van het ledenaantal van 360 tot 500, en het behouden van bedreigde begraafplaatsen zullen veel energie vragen.

Terebinth adviseert voor mogelijke Teleac-productie

Als lid van de Vereniging van Audiovisuele Producenten heeft het bedrijf KeraVisual een programmavoorstel uitgewerkt voor een serie televisielessen over begraafplaatsen en grafmonumenten. KeraVisual heeft het aan Teleac uitgebrachte voorstel mede gebaseerd op door Vereniging de Terebinth uitgebrachte adviezen. Het voorstel gaat in op de verscheidenheid aan begraafplaatsen: algemene-, bijzondere-, ere- en particuliere begraafplaatsen. Ten behoeve van het behoud van waarden wordt ingegaan op te inventariseren kenmerken: aparte begraafplaatsen, grafstenen/tekens, voorstellingen, monumenten, historie, personen. Ook de invalshoek Monumenten van ons Bestaan komt aan de orde: vroeger tijden, vandaag de dag, gelovige mensen, niet-gelovige mensen, rijke en arme mensen, kunstzinnige en cultuurgevoelige mensen, symboolgevoelige mensen, het onzekere bestaan, (oorlogs)strijders, het onverwacht rampzalige bestaan. De betrokkenheid van Terebinth is gebaseerd op de onderdelen "inventariseren" en "lessenreeks" welke deel uitmaken van het Werkplan 93 van de Vereniging. De eerste twee delen uit de Terebinth - boekreeks gaan daar ook over. Wij houden u op de hoogte

De Kaartenbak

Onder een rubriek met deze naam werd u op de hoogte gehouden van de stand van zaken omtrent het ledenbestand van de vereniging. Het ruimtebeslag leidde tot de redactie beslissing om nieuwe leden niet meer elke maand te vermelden. In plaats daarvan ontvangt u eens per jaar een ledenlijst van degenen die voor vermelding daarop hun toestemming hebben gegeven. Bij toezending van deze Nieuwsbrief is een bijgewerkte lijst gevoegd. In elke Nieuwsbrief zal wel melding worden gemaakt van aantallen. Elk jaar per 31 december wordt de lijst ingekort aan de hand van opzeggingen die in de loop van het jaar gedaan zijn, en van enkele gevallen door wie de contributie niet betaald wordt. Ook zijn er overlijdens. Voor het eerst sinds de Terebinth geen stichting meer is, werd het ledenbestand op 31 december 1992 geschoond (af: 14).

Het aantal leden op 1 juni 1993 (16 december 1992) is 363 (292), waarvan 82 (65) organisaties. De in het werkplan opgenomen ledenwerfactie voorziet in stijging eind 1993 tot boven de 500.

VACATURE SECRETARIS TEREBINTH

Zowel het aantal leden als de professionaliteit van de activiteiten van Vereniging de Terebinth ontwikkelen zich sterk. In verband met herverdeling van portefeuilles is de vereniging op zoek naar een bestuurssecretaris. Vereniging de Terebinth heeft onderstaande interne organisatie:

- * Algemene ledenvergadering
- * Bestuur
- * Raad van Advies

- * Terebinthbureau
- * Nieuwsbriefredactie
- * werkgroepen en regionale vertegenwoordigers

Het bestuur kent naast de secretaris de functie van tweede secretaris die taken op het gebied van notulering, ledenwerving en algemene bestuurs-ondersteuning verzorgt. Het Terebinthbureau - waar ook een documentatiecentrum is ondergebracht - fungeert als centraal verenigingskantoor en is gehuisvest op de lokatie "Rusthof" te Leusden.

Vereniging de Terebinth beschikt over een werkplan waarin een 20-tal activiteiten worden onderkend. Een verder reikend beleidsplan is in voorbereiding. De secretaris heeft een belangrijke taak in het ondersteunen en uitdragen van deze planvormen. Gelet op de landelijke spreiding van de leden en het grote aantal organisaties daarbij, neemt de behoefte aan beleidscoördinatie en aan het professioneel onderhouden van de externe contacten toe.

Hoofdtaken van de secretaris zijn:

- * onderhouden van contacten met externe organisaties op hoog niveau
- * vertegenwoordigen van de vereniging de Terebinth
- * concipiëren van besluitvoorbereidende notities voor bestuur, Algemene Ledenvergadering en Raad van Advies
- * ondersteunen van de hoofdredacteur van de Nieuwsbrief en van de coördinator het Terebinthbureau
- * bewaken van de voortgang van het werkplan en het zelf als trekker

fungeren voor enkele delen daaruit

- * organiseren van periodiek overleg met regionale vertegenwoordigers
- * het fungeren als contactpunt voor werkgroepen

De functie-inhoud van secretaris zal in overleg met de tweede secretaris, met de hoofdredacteur en met de coördinator van het Terebinth bureau vorm kunnen krijgen. Van een secretaris verwachten wij ervaring op beleids- of commercieel gebied. Een uitgesproken affiniteit met de gebieden waarop Terebinth zich richt, is noodzakelijk. Andere voorwaarden zijn: eigen vervoer (waarvan de kosten vergoed worden), bekendheid met tekstverwerking (WP) en het effectief telefonisch kunnen communiceren. De functie van secretaris is mede een representatieve functie. Ervaring in het begeleiden van vrijwilligers is een pré. Er wordt per week een tijdsinzet van 1 tot 2 dagdelen, waaronder per maand gemiddeld 2 avonden, gevraagd.

Bijzonderheden

De functie is een onbezoldigde bestuursfunctie, waarin de uiteindelijke benoeming is voorbehouden aan de algemene ledenvergadering. Deze wordt in november gehouden. De functie staat in samenhang met de eveneens vacante functie van coördinator van het Terebinthbureau. Het bestuur hoopt dat het mogelijk is om beide door dezelfde persoon te vervullen.

Belangstellenden wordt verzocht om hun reactie, met korte motivering, uiterlijk 18 juli te zenden naar het Terebinthbureau, Dodeweg 31 3832 RE Leusden.

Voor informatie kunt u buiten werktijd bellen: 038 - 543692 Hennie Siebelt voorzitter, of 033 - 314112 Wessel Meijer bestuurslid.

VACATURE COÖRDINATOR TEREBINTHBUREAU

Zowel het aantal leden als de professionaliteit van de activiteiten van Vereniging de Terebinth ontwikkelen zich sterk. De algemene ledenvergadering van Vereniging de Terebinth heeft besloten tot de vorming van een centraal bureau op de lokatie "Rusthof" te Leusden. Het bureau wordt bemand door enkele vrijwilligers die overdag in wisseldienst inhoudelijke, organisatorische en administratieve taken verrichten. Bij het bureau is tevens het documentatiecentrum van de Terebinth ondergebracht.

Gelet op de landelijke spreiding van de leden en het grote aantal organisaties daarbij, neemt de behoefte aan centrale coördinatie van de in- en externe communicatie en van activiteiten toe. Daarbij worden schriftelijk en telefonisch met leden en externe instanties contacten onderhouden. Vereniging de Terebinth beschikt over een werkplan waarin een 20-tal activiteiten worden onderkend. De coördinator van het Terebinthbureau zal hier op organisatorisch vlak regelend aan bijdragen. Bovendien ondersteunt de coördinator de hoofdredakteur van het verenigingstijdschrift in het verzamelen van kopij en het produceren en distribueren van de edities. Specifiek uitvoerende taken in de functie hebben betrekking op het uitvoeren van bestuursbesluiten, het bijhouden van het archief en het onderhouden van het relatiebestand.

Van een coördinator verwachten wij ervaring in het organiseren en in het schrijven van (eenvoudige) brieven. Daarin is nauwgezetheid in uitvoering/presentatie en in het nakomen van afspraken van essentieel belang. Bekendheid met tekstverwerking (WP) en het effectief telefonisch communiceren zijn andere vereisten welke voor de functie nodig zijn. Ervaring in het begeleiden van vrijwilligers is een pré.

In goed overleg met anderen is er veel ruimte om zelf inhoud te geven aan deze nieuwe functie. Wij zoeken daarom een initiatiefrijk persoon. Aan de functie is een (bescheiden) vergoeding verbonden. Er wordt per week een tijdsinzet van 3 dagdelen, verdeeld over de vrijdag en de avonden, gevraagd.

Vermoedelijk zal het karakter van de vereniging en de aard van het werk appelleren aan mensen die geen reguliere betaalde arbeid meer kunnen of hoeven verrichten. Graag nodigen wij mensen die wat meer willen weten, uit tot een vrijblijvend gesprek. Ook reacties welke ten dele aansluiting geven op de gevraagde kwalificaties zijn welkom. Een informatiepakket over de Terebinth is verkrijgbaar via telefoonnummer 033 - 65 33 80.

Bijzonderheden

Deze functie staat in samenhang met de eveneens vacante secretarisfunctie. Het bestuur hoopt dat het mogelijk is om beide door dezelfde persoon te vervullen. De functie wordt tegelijk gepubliceerd in de lokale amersfoortse pers.

Belangstellenden wordt verzocht om hun reactie, met korte motivering, uiterlijk 18 juli te zenden naar het Terebinthbureau, Dodeweg 31 3832 RE Leusden.

Voor informatie kunt u buiten werktijd bellen: 038 - 543692 Hennie Siebelt voorzitter, of 033 - 314112 Wessel Meijer bestuurslid.

BERICHT aan **steenhouwers, gemeentepersoneel** en andere **GRAFICI**

Na 2 jaar gaat Martin Bosker de Nieuwsbriefredactie verlaten; hij verzorgde de opmaak van de artikelen en van het blad. Het uiterlijk van ons tijdschrift is er geleidelijk fors op vooruit gegaan, en dat willen we graag zo houden. Daarom een uitnodiging aan desk-top amateurs, hobbyisten, mensen met een grafische relatie, en noeste werkers die nog wel wat pro deo opmaakwerk erbij willen doen. Ook starters en kleine zelfstandigen die zich durven laten zien en begrafenisondernemingadministrateurs die al wat ronddolen in Word- en Drawperfect wordt gevraagd zich te melden met elektronica, schaar en lijmpot om vanaf augustus eens per twee maanden tussen de 15e en de 20e de Nieuwsbrief vorm te geven. Wij stellen aan kostwinners permanent een halve pagina sponsorfaciliteit beschikbaar voor eigen marktwerking.

L A Y - O U Ter

gevraagd

Het opmaken van de Nieuwsbrief werkt volgens vast patroon, duurt ongeveer twee dagdelen en is DE verfrissende activiteit binnen de Nieuwsbriefredactie. Wij kijken uit naar signalen van belangstellenden en van bereidwillige Terebinth-(gezins)-leden. Als u zich met uw (aankomende) ervaring bekend maakt bij het Terebinthbureau (033 - 65 33 80) dan wordt er met u contact opgenomen en krijgt u op al uw vragen antwoord.

Wij zijn benieuwd!

Danseres Barbara van Oost in '(E)motions'.